

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

Studijų programa *Specialioji pedagogika* (specializacija *Logopedija*)

SKAISTĖ NENARTOVIČIENĖ

PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MIKČIOJIMO ĮVEIKIMAS

Bakalauro baigiamasis darbas

Bakalauro darbo vadovė – lekt. dr. Rita Kantanavičiūtė

Šiauliai, 2020

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojamos pradinų klasių mokytojų ir logopedų patirtys apie pradinų klasių mokinių mikčiojimo įveikimą.

Tyrimo objektas – pradinų klasių mokinių mikčiojimo įveikimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti pradinų klasių mokinių mikčiojimo įveikimo būdus ir galimybes pradinų klasių mokytojų ir logopedų požiūriu.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, interviu, anketinė apklausa, interviu duomenų turinio analizė.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 64 pradinų klasių mokytojai ir 11 logopedų. Tyrimas atliktas Vilniaus mieste 2019 m. spalio – lapkričio mėn.

Pagrindinės empirinio tyrimo išvados

1. Pradinų klasių mokytojų patirtys parodė, kad nemažą darbo stažą turintys mokytojai yra ugde vos po keletą mikčiojančių mokinių. Mokytojai atpažįsta išorinius ir vidinius mikčiojimo požymius, identifikuoja mikčiojantiems dažniausiai kylančius sunkumus, klasėje stengiasi sukurti tolerantišką atmosferą. Dažniausiai mokytojų taikomi pagalbos būdai:
 - a) logopedo rekomenduojami būdai, kaip dirbti su mikčiojančiu mokiniu;
 - b) tėvų pastebėti pagalbos būdai vaikui, rekomenduotini mokytojui;
 - c) laukimas, kol mokinys užbaigs pradėtą mintį;
 - d) priminimas kalbėti lėtu tempu.

Tyrimas parodė, kad mokytojų pasirengimas ugdyti mikčiojančius vaikus bei turimos žinios apie mikčiojimą yra nepakankami, kartais pasirenkami pagalbos būdai, nesusiję su mikčiojimo sušvelninimu.

2. Logopedai atsižvelgia į mikčiojimo struktūros daugiadimensiškumą, identifikuoja išorinius ir vidinius pradinų klasių mokinių mikčiojimo požymius ir svarbiausiu logopedinės pagalbos tikslu laiko sklandaus kalbėjimo įgūdžių pritaikymą kasdieniniame gyvenime. Be sklandaus kalbėjimo ugdymo būdų yra taikomi mikčiojimo keitimo, mikčiojimo analizavimo, požiūrio ir emocijų keitimo būdai. Logopedai netaiko žaidimų ir vaidmenų terapijos, *pseudo* mikčiojimo, nedaro kalbėjimo garso įrašų.

Esminiai žodžiai: Sklandaus kalbėjimo sutrikimas, mikčiojimas, mikčiojimo įveikimas.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Įvadas.....	4
1 skyrius. PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MIKČIOJIMO ĮVEIKIMO TEORINIAI ASPEKTAI	
1.1. Mikčiojimo samprata ir rūšys.....	6
1.2. Mikčiojančių pradinių klasių mokinių charakteristikos	9
1.3. Mokytojų vaidmuo ugdant mikčiojančius pradinių klasių mokinius	11
1.4. Logopedinės pagalbos mikčiojančiajam pradinių klasių mokiniui būdai ir metodai	14
2 skyrius. PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MIKČIOJIMO ĮVEIKIMAS: MOKYTOJŲ IR LOGOPEDŲ PATIRTYS	
2.1. Tyrimo metodika.....	20
2.2. Tyrimo imtis ir demografinės charakteristikos.....	21
2.3. Pradinių klasių mokytojų, ugdančių mikčiojančius vaikus, patirtys.....	22
2.4. Logopedų, teikiančių pagalbą mikčiojantiems pradinių klasių mokiniams, patirtys....	32
2.5. Tyrėjos refleksija.....	39
Išvados.....	41
Literatūra.....	42
Summary.....	46
Priedai.....	47

Ivadas

Temos aktualumas. Mikčiojimas – sudėtingas kalbėjimo sutrikimas, trikdančias žmogaus kalbėjimą, dažniausiai prasidedantis vaikystėje, antraisiais – penktaisiais gyvenimo metais. Kiekvienas mikčiojantysis skirtingai vertina ir išgyvena savo problemas. Tai vienas iš sudėtingiausių ir sunkiausiai įveikiamų kalbėjimo sutrikimų (Ivoškuvienė, 2011).

Pastaraisiais dešimtmečiais įsigalėjo nuostata, kad mikčiojimą reikia vertinti kaip multidimensinį sutrikimą. Svarbu pabrėžti, kad lingvistinių, socialinių, emocinių, kognityvinių, motorinių veiksnių sąveika konkrečiu atveju gali skirtis. Manoma, kad esminius mikčiojimo požymius sudaro atskiri komponentai, tad vertinant sutrikimą svarbu atsižvelgti į kiekvieną komponentą (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2005, Kantanavičiūtė, 2017).

Mokytojas – asmuo, atsakingas už ugdymą, norėdamas padėti vaikui, turi turėti supratimą apie kalbėjimo sutrikimus ir žinoti, su kokiais sunkumais susiduria vaikas, turintis vienokį ar kitokį kalbėjimo sutrikimą. Kalbėjimo nesklandumai dažnai priklauso nuo aplinkos veiksnių ir tarpasmeninių santykių (Kantanavičiūtė, 2017, Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019.). Dažnai mikčiojimas suintensyvėja pradėjus lankyti mokyklą. Pasak, Ivoškuvienės, Makauskienės (2008, p. 22), svarbu suprasti, kaip mikčiojimas veikia mokinio dalyvavimą klasės veikloje, kaip mokytojai stengiasi padėti jam įveikti sunkesnes situacijas. Vieni svarbiausių mikčiojančio mokyklinio amžiaus vaiko ugdymo tikslų a) spontaniškas arba kontroliuojamas sklandus kalbėjimas, b) teigiamo požiūrio į bendravimą formavimas ir išlaikymas c) teigiamo požiūrio į save kaip pašnekovą formavimas (Shapiro, 2015). Daugelis autorių pažymi, kad, įveikiant mokinių mikčiojimą, būtina kompleksinė pagalba ir įvairių metodų derinimas (Ivoškuvienė, Makauskienė, Bružinskienė, 2007, Ivoškuvienė, 2011). Dalis jų pabrėžia, kad pedagogų įtraukimas į vertinimo ir mikčiojimo įveikimo procesą yra viena iš sėkmingos pagalbos prielaidų (Dell 2000, Ivoškuvienė, Makauskienė 2019).

Makauskienė (2008) išnagrinėjo logopedinės pagalbos mikčiojantiems moksleiviams modeliavimą į vaiką orientuoto ugdymo paradigmoje. Atlikti tyrimai padėjo atskleisti, ką Lietuvos pedagogai žino apie mikčiojimą, kokias pagalbos strategijas taiko ugdydami mikčiojančius mokinius, kaip padeda jiems įveikti mikčiojimą ir dėl jo atradusį mokyklinį nerimą (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2006; Ivoškuvienė, Radavičienė, 2007; Steponkutė, 2007; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2009). Užsienio mokslininkus domina teoriniai ir praktiniai vaikų, turinčių kalbėjimo sutrikimų, ugdymo klausimai. Dell (2000), Shapiro (2015) aptaria mikčiojančių mokyklinio amžiaus vaikų galimybes laisvai bendrauti, mokytojų pagalbą mikčiojantiems mokiniams klasėje.

Kaip pradinį klasių mokytojams ir logopedams sušvelninti / įveikti pradinį klasių mokinių mikčiojimą, kokias strategijas mokytojams taikyti klasėje, o logopedams logopedinių pratybų metu yra tyrinėta menkai.

Darbo **problemnis klausimas** – ar logopedai ir pradinį klasių mokytojai, naudodamiesi turima patirtimi ir klasėje bei logopedinėse pratybose taikomais pagalbos būdais geba efektyviai padėti pradinį klasių mokiniams sušvelninti ar įveikti mikčiojimą?

Tyrimo objektas – pradinį klasių mokinių mikčiojimo įveikimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti pradinį klasių mokinių mikčiojimo įveikimo būdus ir galimybes pradinį klasių mokytojų ir logopedų požiūriu.

Uždaviniai:

1. Remiantis moksline literatūra, atskleisti mikčiojimo požymius ir sutrikimo įveikimo aspektus: logopedinės pagalbos būdus ir metodus, pradinį klasių mokytojų taikomus pagalbos būdus, išanalizuoti pradinį klasių mikčiojančių mokinių ugdymo sunkumus.
2. Remiantis anketine apklausa, atskleisti patirtį pradinį klasių mokytojų, ugdančių pradinį klasių mikčiojančius mokinius.
3. Interviu metodu atskleisti logopedų patirtį, atlikti taikomų logopedinės pagalbos metodų analizę, atskleisti priemones ir būdus pradinį klasių mokinių mikčiojimui įveikti.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, interviu, anketinė apklausa, interviu duomenų turinio analizė.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 64 pradinį klasių mokytojai ir 11 logopedų. Tyrimas atliktas 2019 m. spalio – lapkričio mėn.

Esminės sąvokos

Sklandaus kalbėjimo sutrikimas – įvairūs kalbėjimo tempo ir ritmo sutrikimai, dėl kurių sutrinka kalbinė motorika, bendravimas, atsiranda asmenybės pokyčių (Ivoškuvienė, Makauskienė, 20019, p. 11).

Mikčiojimas – dažnas garsų, skiemenų, vienskiemenių žodžių kartojimas, tęsimas, kurį lydi artikuliacinio aparato (lūpų, liežuvio, veido) įtampa, kūno judesiai, tiesiogiai nesusiję su kalbėjimo procesu (Kantanavičiūtė, 2018, p. 23).

Mikčiojimo įveikimas yra ilgalaikis procesas, trunkantis nuo kelių mėnesių iki kelių metų (Kantanavičiūtė, 2018, p. 69)

Bakalauro darbo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, du skyriai, išvados, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas (57 šaltiniai). Tyrimo duomenis iliustruoja 9 paveikslai ir 5 lentelės. Baigiamojo darbo apimtis – 46 p. Prieduose pateikiamos anketos, interviu klausimai.

1. skyrius. PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MIKČIOJIMO ĮVEIKIMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Mikčiojimo samprata ir rūšys

Mikčiojimas yra sklандаus kalbėjimo sutrikimas, nulemtas glaudžiai susijusių komponentų – lingvistinių, motorinių, kognityvinių, emocinių ir socialinių (Ivoškuvienė, Radavičienė, 2007). Tai ne tik kalbėjimo trūkumas, bet ir pažeistas vaiko asmenybės vystymasis (Danilavičius, p. 71). Mikčiojimas provokuoja vaiko irzlumą, pyktį, baimę, nepasitikėjimą savimi, jautrumą, uždarumą (Danilavičius, 2006, p. 71, Kriščiūnas, 2002, p. 121).

Tarptautinėje¹ statistinėje ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijoje (TLK–10-AM) nurodoma, kad mikčiojimas – tai kalba, kuriai būdingi dažni garsų, skiemenų ar žodžių pakartojimai ir prolongacija arba dažni dvejojimai ir pauzės, trikdančios ritmingą kalbą. Šioje klasifikacijoje nurodoma, kad užsikirtimai sutrikimu turėtų būti laikomi tik tada, jei sunkumo laipsnis yra toks didelis, jog sutrinka kalbos sklandumas.

Mokinių², turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše (2011) mikčiojimas priskiriamas sklандаus kalbėjimo sutrikimams ir apibūdinamas, kaip kalbos tempo ir ritmo sutrikimas, dėl kurio sutrinkama kalbinė motorika, bendravimas, vyksta asmenybiniai pokyčiai.

Medicininėje literatūroje mikčiojimas vadinamas logoneuroze. „Mikčiojimas pasireiškia kalbos skersaruožių raumenų traukuliais, atsirandančiais tariant priebalses žodžio pradžioje arba viduryje, nesant jokio šių raumenų pažeidimo, taip pat nesant organinės smegenų ligos“ (Avižonienė, 1998, p. 460).

Logopedinėje literatūroje mikčiojimas apibūdinamas kaip kalbos tempo ir ritmo sutrikimas, trukdantis bendrauti (Ivoškuvienė, 1993). Fraser manymu (1998, p. 33), mikčiojimo esmė yra vengimas kalbėti. Anot Žutautienės (2003), Ivoškuvienės, Makauskienės (2019), mikčiojimas yra sunkus ir varginantis sklандаus kalbėjimo sutrikimas, kuriam būdingas garsų, skiemenų arba žodžių pakartojimas, kartais tylos pauzės, garsų tęsimas, trikdančios ritmingą kalbą. „Mikčiojimas – artikuliacijos, kvėpavimo ir fonacijos diskoordinacija“ (Goštautas, Pilkauskienė, Makauskienė, 2002, p. 51). Gluchovas (2018) teigia, kad mikčiojimas yra kalbos sklandumo sutrikimas.

¹Prieiga internete: <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>. [žiūrėta 2019-09-10]

² Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas. Valstybės žinios, 2011-07-21, Nr. 93-4428. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404013?jfwid=-bgd9a3wgc> [žiūrėta 2019-11-30]

Dell (2000, p. 17) išskiria šiuos mikčiojimo kriterijus: veido traukuliai, vengimas kalbėti, greitas priverstinis kalbėjimas, per daug garsi arba per daug tyli kalba, įtampa kalbant, užsikirtimai įkvepiant orą, balso aukštumas ir stiprumas, lydimieji judesiai, susijaudinimas kalbant, vengimas pakartoti, to paties žodžio kartojimas, žodžių vengimas, sustojimas žodžio viduryje, daugiau nei vienas užsikirtimas sakinyje. Beliakova, Djakova (2003) nurodo, kad mikčiojimas yra žodinės kalbos ritmo, tempo ir glotnumo pažeidimas, atsirandantis dėl kalbos aparato raumenų nevalingų judesių. Šinkariova (2010) mikčiojimui atpažinti pateikia šiuos požymius: viensikiemenių žodžių kartojimas, garsų ir skiemenų kartojimas, garsų pratęsimas, užsikirtimas tariant pirmą žodžio garsą. Dažniausiai mikčiojimo apibrėžimuose atskleidžiami išoriniai mikčiojimo požymiai, pastebimi pašnekovo, bendraujant su mikčiojančiu. Makauskienė (2004) atkreipia dėmesį į mikčiojimo dinamiškumą, atsiradusį dėl daugelio priežasčių sąveikos. Makauskienė (2005, p. 69), Ivoškuvienė, Makauskienė (2005, p. 129), Makauskienė (2009, p. 110) nurodo, kad, pagal Healey, mikčiojimo struktūroje išskiriami 5 susiję komponentai: lingvistinis, motorinis, emocinis, kognityvinis ir socialinis. Kognityvinis komponentas, Makauskienės (2005), Kantanavičiūtės (2018) manymu, apima paties mikčiojančiojo žinojimą ir supratimą apie mikčiojimą ir užsikirtimus. Emociniam komponentui priskiriama mikčiojančio vaiko patirtis, tiesiogiai susijusi su mikčiojančiojo jausmais, emocijomis ir nuostatomis. Siekiant įveikti mikčiojimą, būtina keisti emocines reakcijas į užsikirtimus ir neigatyvius mikčiojančiojo jausmus. Kantanavičiūtė (2018) teigia, kad emocinis ir kognityvinis komponentai, glaudžiai susiję su žmogaus elgesiu, skatina mikčiojimo pasireiškimą. Lingvistinis komponentas yra susijęs su mikčiojančiojo kalbos įgūdžiais ir gebėjimais, turinčiais įtakos mikčiojimo dinamikai. O kalbos sudėtingumas (frazės ilgis, pasakojimo turinys), kaip teigia Makauskienė (2005, 2009), Kantanavičiūtė (2018), vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių kalbėjimo nesklandumą. Keičiant kalbines užduotis kinta mikčiojimo pobūdis ir dažnumas. Motorinis multidimensinio mikčiojimo modelio komponentas apima mikčiojimo požymius (užsikirtimų tipas, trukmė, dažnumas), antrinius simptomus (lydimieji judesiai, embolo frazės) ir kalbinės motorikos kontroliavimą. Socialinis komponentas susijęs su mikčiojančiojo reakcija į pašnekovus, komunikacine kompetencija bei elgesiu įvairiose kalbinėse situacijose. Socialiniam komponentui kalbamosios autorės priskiria nenorą bendrauti, erzinimą, santykius su bendraamžiais. Šie komponentai atspindi požymius, susijusius su kiekvienam mikčiojančiajam būdingais tam tikrais bruožais.

Ivoškuvienė (1999, p. 92) atkreipia dėmesį, kad nesama vieno, tikslaus ir aiškaus mikčiojimo apibrėžimo. Ji nurodo, kad mikčiojimas gali būti priskiriamas emocijų ir elgesio sutrikimams, neurozėms, komunikacijos sutrikimams, nesklandžiam kalbėjimui, kalbėjimo ritmo sutrikimams. Goštautas, Pilkauskienė, Makauskienė (2002), Yairi, Seery (2015, p. 14), remdamiesi įvairiais autoriais, taip pat teigia, kad esama įvairių mikčiojimo apibrėžimų.

Mikčiojimas³ paprastai atsiranda vaikystėje. Dauguma vaikų pradeda mikčioti sulaukę dviejų su puse metų (pvz., Mansson, 2007; Yairi ir Ambrose, 2005; Yaruss, LaSalle, & Conture, 1998). Maždaug 95 % vaikų mikčioti pradeda iki 5 metų (Yairi ir Ambrose, 2005). Ivoškuvienės, Makauskienės (2019) nuomone, moksliskai yra įrodyta, kad vaikai yra priskiriami stabilaus mikčiojimo rizikos grupei tuomet, kai mikčiojimas prasideda 4–5 vaiko gyvenimo metais. Autorės taip pat pažymi, kad vaikai, kuriems būdingas kintantis nesklandumų skaičius ir pobūdis, mikčiojimą dažniausiai įveikia per 2–3 metus nuo mikčiojimo pradžios. Po metų vėl pasireiškęs sustiprėjęs mikčiojimas, trunkantis nuo vieno iki trijų mėnesių, gali rodyti, kad didėja nuolatinio mikčiojimo rizika (Yairi, Seery, 2015). Makauskienė (2009) pažymi, kad mikčiojimo įveikimo tikimybė yra didesnė tuomet, kai vaiko šeimoje, giminėje nėra mikčiojančiųjų, kai vaikas neturi kitų kalbėjimo ar kalbos sutrikimų, jo neverbalinio intelekto rezultatai aukšti, o savikontrolės gebėjimai – išugdyti. Įrodyta, kad nuo gimimo keliomis kalbomis bendraujantys vaikai rečiau įveikia mikčiojimą (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019, p. 31).

Išskiriamos trys mikčiojimo rūšys: a) neurozinis, b) panašus į neurozinį, c) organinis. Neurozinį mikčiojimą lemia socialinės – psichologinės priežastys (Ivoškuvienė, 1999). Fraser (1998, p. 77) nuomone, maži vaikai yra labai pažeidžiami, nes dažnai bijo kalbinių situacijų, susijusių su kalbinių sunkumų patyrimu. Kriščiūnas (2002, p. 30), Kiliukevičienė (2014, p. 4-5) teigia, jog nerimas veikia vegetacinę ir endokrininę sistemą, o jautri nervų sistema yra viena iš sąlygų atsirasti mikčiojimui. Kriščiūnas (2002, p.122), Ivoškuvienė, Radavičienė (2007, p. 69), Žutautienė (2013, p. 12) akcentuoja, kad pagrindinis neurozinio mikčiojimo požymis yra kalbėjimo baimė. Dėl spazmo gerklų srityje kalbant užstringa balsas, pablogėja kalbėjimo sklandumas. Tada pastebimi kvėpavimo sutrikimai ir kalbos raumenų judesiai. Anot Ivoškuvienės (1999), Žutautienės (2003; 2013), Gluchovo (2018), tokį mikčiojimą sukelia psichologinės traumos: jis prasideda netikėtai (Ivoškuvienė, 2001).

Mikčiojimas, panašus į neurozinį, atsiranda dėl nežymaus centrinės nervų sistemos pažeidimo (Ivoškuvienė, 1999, 2011). Dažniausiai jis pasireiškia po ligos ar traumos centrinėje nervų sistemoje. Šį mikčiojimą⁴ lemia daug ligų: smegenų kraujotakos sutrikimai, galvos traumos, išeminiai priepuoliai, augliai, cistos, meningitas, degeneracinės ligos, taip pat ir šalutinis vaistų poveikis. Šio mikčiojimo pasireiškimo požymiai yra individualūs. Tokiems vaikams sunku sklandžiai kalbėti, jie kartoja žodžius, dėl nesklandumų ir pauzių nutrūksta kalbos srautas, kalbėjimo momentu atsiranda papildomų arba pašalinių garsų, kalbėjimo ritmas darosi per greitas, pastebimi pašaliniai lūpų ir liežuvio judesiai. Ivoškuvienės (1999, p. 92; 2000), Žutautienės (2000, 2013), manymu, tokių mikčiojančių vaikų fizinė raida būna lėtesnė, jie

³Prieiga internete: <https://www.asha.org/Practice-Portal/Clinical-Topics/Childhood-Fluency-Disorders/#Stuttering> [žiūrėta 2019-07-15]

⁴Prieiga internete: <https://www.stutteringhelp.org/neurogenic-stuttering> [žiūrėta 2019-02-16]

pradedą vėliau kalbėti. Šiems vaikams būdingas padidėjęs nuovargis, išsiblaškymas, nerimastingumas, negebėjimas laikytis drausmės taisyklių (Beliakova, Djakova, 2003). Mokyklinio amžiaus vaikai daro daug specifinių rašybos klaidų, jiems sunku išmokyti skaityti ir rašyti. Ivoškuvienė (1999) pažymi, kad šios rūšies mikčiojimą gali skatinti nuolat taisoma vaiko kalba, keliama reikalavimai aiškiai ir taisyklingai kalbėti. Ivoškuvienė (2011) taip pat pabrėžia, kad šios grupės mikčiojantys vaikai patiria mažiau asmenybės pokyčių.

Pagal organinės kilmės mikčiojimo teoriją, mikčiojimą lemia organiniai centrinės nervų sistemos pažeidimai, atsiradę prenataliniu, perinataliniu ar postnataliniu laikotarpiu (Ivoškuvienė, 1999, p. 91; Ivoškuvienė, 2000; Ivoškuvienė, Radavičienė, 2007). Ivoškuvienė (1993, p. 232–233; 1999, p. 91) teigimu, mikčiojimo priežastis gali būti gumburo pažeidimai, kai sutrinka kvėpavimo, fonacijos ir artikuliacijos koordinacija. Tada į kalbėjimo aparato dalis ne laiku ateina signalai, atsiranda disinchronizacija – išryškėja garsų, skiemenų, žodžių pakartojimai ar sulaikymai, lydimieji judesiai. Ivoškuvienė (1999) pažymi, kad organinės kilmės mikčiojimo atveju užsikirtimai yra pastovūs, nepriklausomi nuo situacijos. Danilavičius (2006, p. 106) teigia, kad kartais organinės kilmės mikčiojimą pavyksta sušvelninti ir jis visiškai netrukdo moksleiviui aktyviai dalyvauti mokyklos gyvenime, būti grupės lyderiu, gerai mokytis.

Išanalizavus įvairius apibrėžimus, galima teigti, jog mikčiojimas yra daugiadimensinis kalbėjimo surikimas, atsirandantis dėl įvairių veiksnių sąveikos, o ji kiekvienu atveju yra skirtinga. Mikčiojimo rūšis gali lemti mikčiojimo pobūdį, jo intensyvumą, asmenybės pokyčius. Bet specialistas, išsiaiškinęs mikčiojimo rūšį ir priežastį, turi parinkti mikčiojančiam tinkamiausius mikčiojimo įveikimo metodus ir darbo formas su juo, jo bendraklasiais, šeimos nariais.

1.2. Mikčiojančių pradinių klasių mokinių charakteristikos

Budrienė (2005), Ivoškuvienė, Makauskienė (2009) nurodo, kad 7–8 gyvenimo metais, pradėjus lankyti mokyklą, mikčiojimas sustiprėja. Shapiro (2015), Dell (200) teigia, jog mikčiojimui būdingas cikliškumas. Aplinkiniams sunku suprasti mikčiojimą, nes jis dažnai keičiasi, o jį sukeliančios ar sustiprinančios situacijos yra skirtingos. Šinkariova (2010) pažymi, kad pradinėje mokykloje mikčiojimas tampa ryškesnis, dėl to pastebimas, o Povarova (2004) pabrėžia, kad padidėjęs mikčiojimas ypatingai pastebimas pirmaisiais mokslo metais. Pasak autorės, pirmųjų mikčiojimui būdingi dažni garsų, skiemenų ar žodžių pakartojimai, užtęsimai, dažni dvejojimai ir pauzės. „Mikčiojimo momentu sutrinka kalbos organų sėkmingas programavimas, užtikrinantis sklandų perėjimą nuo vieno garso, skiemens ar žodžio prie kito tariamo segmento“ (Kantanavičiūtė, 2018).

Makauskienė (2008, p. 20–24, 2009) teigia, kad vietoje skiemenų ar garsų kartojimo mokyklinio amžiaus vaikas išgyvena įtampą, lydimą baimės. Jei reikalaujama greitai pateikti atsakymą, pradinukas patiria įtampą, stiprinančią užsikirtimus. Atsiradus didelei baimei, įsitempia kalbėjimo aparatas, todėl mokinys ima mikčioti stipriau ir dažniau. Baimė kyla, nes tam tikrose situacijose reikia tarti garsus ar žodžius, sakyti savo vardą; taip pat bijomasi kai kurių asmenų. Be to, jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikai patys negeba atsikratyti mikčiojimo baimės (Fraser, 1998). Kaip pažymi Kantanavičiūtė (2018), paties vaiko požiūris į kalbėjimo sutrikimo problemą ir dėl to patiriami išgyvenimai turi įtakos fiziologiniams kalbėjimo procesams.

Dell (200, p. 13; 39), Cottrell (2018) taip pat pažymi, kad mikčiojimą sustiprina nesėkmės ir nesklandumai mokykloje, nederami santykiai su bendraamžiais. Kaip teigia Kantanavičiūtė (2018), mikčiojimas gali sustiprėti dėl artikuliacijos ar sintaksės sutrikimų; dėl to reikia papildomai atsižvelgti į tokius mikčiojimo sutrikimus: būtina parinkti tinkamus žodžius, padėti formuluoti mintis. Danilavičius (2006, p. 23-25), Cottrell (2018), Makauskienė, Ivoškuvienė (2012) pabrėžia, kad mikčiojimas gali stiprėti dėl ekstralingvistinių priežasčių: kai mokinys būna pavargęs, susijaudinęs, neramus, supykęs ar alkanas ir pan., atitinkamai silpnėti, kai mokiniui sudaromos sąlygos sėkmingai atsakyti: kai jis turi galimybę iš anksto apgalvoti atsakymą, mokytojas padeda pasakyti jam pirmąjį žodį ir pan. Pastebima, kad mikčiojantys mokiniai „sunkius“ žodžius linkę keisti kitais, jų kalbą lydi judesiai, arba tokie mokiniai apskritai linkę vengti kalbinių situacijų. Bet kuriuo atveju mokytojas turi būti mokinio pagalbininkas. Goštautas, Pilkauskienė, Makauskienė (2002) pabrėžia, kad jaunesniajame mokykliniame amžiuje užsikirtimų sunkumas priklauso nuo situacijos ir veiklos formos. Šiuo laikotarpiu vaikas lygina save su kitais, analizuoja aplinkinių reakcijas, pradeda kritiškai vertinti savo kalbėjimo nesklandumus (Conture, 1998; Chmella, Reardon, 2004, cit. Ivoškuvienė, Makauskienė, 2009, p. 85; Garšvienė, Ivoškuvienė, 1998, p. 55), suvokia save kaip mikčiojantį (Haynes, 1992, cit. Makauskienė, 2008, p. 8). Bendraamžiams kritiškai vertinant kalbėjimą, vaikas pradeda suvokti savo problemą, jį apima negatyvios emocijos. Jos formuojasi priklausomai nuo padėties klasėje, šeimoje, visuomenėje.

Breitenfeldt, Lorennz (2007, p. 8), Beliakova, Djakova (2003) pažymi, kad mikčiojimas veikia asmenybę ir sukelia psichologinių problemų. Mikčiojančiajam sunku kalbėti apie mikčiojimą, jis tampa užsispyręs, agresyvus. Kai kurių autorių (Guitar, Peters, 2003, p. 37-39; Makauskienė, Ivoškuvienė, Ruškaus, 2006) teigimu, daugeliui pradinių klasių mokinių dar nėra susiformavęs neigiamas požiūris į savo kalbėjimą. Mokiniai mikčioja dažnai, bet užsikerta trumpai, kai kurie nė nepastebi savo mikčiojimo, nevengia bendravimo. Mikčiojimas nedaro neigiamo poveikio vaiko asmenybei, vaikas kalba apie mikčiojimą be gėdos jausmo ir

šalinimosi, jo mikčiojimas yra priimtinas aplinkiniams. Bet esama ir priešingų nuomonių: net ir pradinių klasių mokiniai gali patirti užsitęsusį mikčiojimą, kai kalbą sutrikdo besitęsiantys traukuliai, keičiasi balso aukštis (Dell, 2000, p. 52).

Shapiro (2015) pabrėžia, kad mikčiojantys mokyklinio amžiaus vaikai tampa priešiški, slepia nesklandų kalbėjimą ir vengia kalbėti, bando įveikti frustraciją, gėdą ir baimę. Kalbos užsikirtimai skatina neigiamas emocijas, o pastarosios dar labiau sustiprina mikčiojimą, neigiamai paveikia vaiko psichikos raidą. Vizel (2012) taip pat nurodo, kad aukštas nerimo lygis daro įtaką asmenybės pasikeitimui ir gali turėti įtakos asmenybės formavimosi raidoje. Tad mokymosi procese patiriamas nerimas tiesiogiai veikia mikčiojimą. Tokius teiginius patvirtina Ivoškuvienės, Radavičienės (2007) atliktas tyrimas. Autorės pažymi, kad nerimas pasireiškia baimė nepateisinti lūkesčių, žinių tikrinimo baimė, saviraiškos baimė, nesaugumo jutimu. Baimė ir nerimas verčia vaikus pasirinkti saugų elgesį: nekalbėjimą, situacijų ar žodžių, akių kontakto vengimą (Kelman, Wheeler, 2014).

Apibendrinant galima teigti, kad mikčiojimo sustiprėjimas susijęs su mokyklos lankymo pradžia, tiesiogiai priklausomas nuo patiriamo mokyklinio nerimo. Mikčiojimą sustiprinantys veiksniai kiekvieną mikčiojantį mokinį veikia skirtingai, priklausomai nuo jo amžiaus ar situacijos. Pradinių klasių mokiniai jau kritiškai vertina savo kalbėjimą, varžosi savo kalbos.

1.3. Mokytojų vaidmuo ugdant mikčiojančius pradinių klasių mokinius

Pačių vaikų bandymai kontroliuoti kalbos netikslumus sukelia užsikirtimus, riboja moksleivių aktyvumą (Makauskienė, Ivoškuvienė, 2011, p. 12; 2006, p. 41). Per didelę įtampą ir kvėpavimo sulaikymas apsunkina kalbėjimą (Guitar, Peters, 2003, p. 89). Pasak Danilavičiaus (2006, p.10- 81), Cottrell (2018), Makauskienės (2008), net ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikai neretai vengia kalbėti dėl baimės pradėti kalbą, dėl atsirandančių spazmų, dėl nenoro atsidurti dėmesio centre. Ilgai trunkantis nerimas gali sukelti net psichosomatines ligas. Mikčiojantį traumuoja netikusi aplinkinių reakcija į jo trūkumą, nuolatinis kalbėjimo taisymas, prašymas pakartoti, sakinių užbaigimas. Ivoškuvienė, Makauskienė, Bružinskienė (2007) pažymi, kad sklandų kalbėjimą trikdo suaugusiųjų apsimetimas, kad mikčiojimas neegzistuoja, gailesčio mikčiojančiajam reiškimas, kaltinimas, žodžių ar sakinių užbaigimas vaikui kalbant, per dideli reikalavimai mikčiojančiam vaikui.

Mikčiojimas neturi tiesioginės įtakos mokymuisi mokykloje, tačiau traumuoja vaiko psichiką (Zambacevičienė 2006). Bet Gluchovo (2018) nuomone, mikčiojimas ne tik trukdo vaikui laisvai bendrauti, bet ir veikia jo mokymąsi mokykloje, o Yaruss, Quesal (2004) pabrėžia,

kad mikčiojimas gali labai trukdyti mokykloje, darbe ar socialiniame gyvenime. Goštauto, Pilkauskienės, Makauskienės (2002) tyrimo rezultatai parodė, jog mikčiojimas turi įtakos verbalinio mąstymo rezultatams, taip pat gali turėti įtakos pažintinei veiklai. Ivoškuvienė, Makauskienė (2019) pažymi, kad mikčiojančiųjų ir sklandžiai kalbančiųjų skiriasi girdimasis suvokimas ir informacijos pertvarkymas.

Vizel (2012) pabrėžia, kad mikčiojančiajam vaikui labai svarbu kalbėti grupėje. Literatūroje nurodoma, kad mikčiojimas sustiprėja kalbant didesnėje grupėje ar atsakinėjant klasėje (Guitar, Peters, 2003; Shapiro, 2015; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2008, 2019), garsiai skaitant ar bendraujant su kitais klasės mokiniais. Danilavičiaus (2006) mano, kad mikčiojimas švelnėja mažėjant klausytojų skaičiui, o, kai vaikas kalba ar skaito kartu su kitais, išnyksta. Mikčiojantiems sukelia sunkumų bendravimas su toli esančiais pašnekovais, kalbėjimas vaikščiojant (Dell, 200, p. 32). Mikčiojimą mažina padrąšinimas, pagyrimai, asmens gabumų akcentavimas, asmenybės priėmimas su jos stiprybėmis ir silpnybėmis, vienodų veiklos galimybių suteikimas mokiniams. Mikčiojantys mokiniai susiduria su specifiniais mokymosi ir bendravimo sunkumais. Jie neprašo mokytojų pagalbos, varžosi atsakydami į klausimus. Cottrell (2018) manymu, mikčiojantys vaikai pamokoje net ir žinodami atsakymus nediršta kelti rankos, nes bijo kalbėti prieš klasę. Kad mokinys mažiau mikčiotų, o galėtų atsipalaiduoti ir daugiau dėmesio skirti per pamoką mokomiems dalykams, Shapiro (2015) nuomone, veiksminga jį kviesti atsakinėti staiga arba pirmą. O Žutautienė (2013, p. 10) pabrėžia, kad mikčiojančiajam žymiai geriau atsakinėti naudojantis vaizdinėmis priemonėmis. Kartais teigiama, kad mikčiojantys vaikai mąsto lėtai, jiems reikia laiko, kad suformuotų gramatiškai taisyklingą sakinį. Anot Makauskienės, Ivoškuvienės (2011, p. 11–12), Goštauto, Pilkauskienės, Makauskienės (2002), mikčiojantiems vaikams būdingi įvairūs žodžių iškraipymai ar neatitikimai, jiems sunkiau sekasi atlikti lingvistines užduotis, susijusias su laiko apribojimais. Mokantis skaityti mikčiojančiam vaikui kyla sunkumų įvaldyti pauzes tarp sakinių, susidoroti su loginiais kirčiais, intonuoti sakinius. Prieš skaitymą mokytojas turėtų tekste sužymėti loginius kirčius, pauzes, įkvėpimo vietas. Svarbu su mikčiojančiu vaiku kalbėti lėtai ir ramiai, įtraukti jį į ramius žaidimus kartu su kitais klasės vaikais. Ivoškuvienė, Makauskienė, Bružinskienė (2007) pažymi, kad aplinkiniams būtina prisiderinti prie mikčiojančio: sulėtinti kalbėjimo tempą, vengti konkuravimo pokalbio metu, vengti pastabų apie vaiko kalbėjimą, sulaukti savo eilės.

Mikčiojantiems sunkiau prisitaikyti prie aplinkos pokyčių, naujų reikalavimų, o jų dėmesys atliekant įvairias užduotis yra greičiau išblaškomas (Makauskienė, Ivoškuvienė, 2011; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019). Žutautienė (2013) nurodo, kad vaikams, neatitinkantiems standartų, turintiems iš kitų juos išskiriančių ypatybių, kyla grėsmė nukentėti nuo patyčių. Shapiro (2015) pažymi, kad mikčiojantieji dėl gaunamų privilegijų patiria bendraamžių

erzininimą. Bendraamžių patyčias ir erzinimą dėl kalbėjimo nesklaidumų patiria 59 % mikčiojančių mokinių (Langevin ir kt., 1998, cit. Ivoškuvienė, Makauskienė, 2009). Mikčiojančiųjų erzinimas, patyčios, neigiamos bendraklasių reakcijos į mikčiojimą, atstūmimas apsunkina vaiko saviraišką ir dalyvavimą klasės veikloje. Labiausiai mikčiojantys mokiniai bijo būti išjuokti draugų, pažeminti, atstumti, teigiama Ivoškuvienės, Radavičienės (2007) tyrimo išvadose. Mikčiojantis vaikas užsisklendžia, jaučia gėdą, vengia socialinių kontaktų, neretai tampa ir agresyvus. Kad to nenutiktų, Robichaud (2007) nuomone, derėtų kuo ankstyvesniame amžiuje pradėti vartoti fizinių skirtumų priėmimo sąvokas. Mokytojas dažniau galėtų pabrėžti, jog kiekvienas vaikas yra unikalus ir skirtingas, kad gebėjimas priimti skirtumus praturtina žmogų. Shapiro (2015) mokytojams į pagalbą siūlo pasikviesti mokyklos specialistus, kad šie mokiniams papasakotų apie išskirtinumus. Tokios žinios padėtų ne tik mokytojams, bet ir mokiniams geriau pažinti, suprasti ir priimti vieniems kitus.

Pradinių klasių mokiniai didžiąją laiko dalį praleidžia mokykloje, todėl įveikiant šį sudėtingą kalbėjimo sutrikimą didelis vaidmuo tenka klasės mokytojui. Samsonienės (2006) nuomone, jeigu mokytojas orientuojasi į vaiką, tai jo neerzina, net jei vaikas skiriasi nuo kitų. Mokinių pažinimas yra labai svarbus ir reikšmingas siekiant tinkamai organizuoti pedagoginį darbą. Ivoškuvienės, Makauskienės (2009, p. 86) manymu, pedagogo gebėjimas planuoti ir organizuoti ugdymo procesą, siekti numatytų tikslų ir uždavinių, tinkamų darbo metodų ir priemonių parinkimas, labiausiai lemia ugdymo proceso sėkmę. O jo motyvaciją dirbti su mikčiojančiais mokiniams lemia pedagogų žinios apie mikčiojimą ir nuostatos. Klasės mokytoja yra pirmasis ir pagrindinis vaiko problemų vertintojas. Makauskienė (2008) teigia, kad pedagogai, stebėdami vaiko elgesį klasėje, gali pateikti daug vertingos informacijos apie kasdieninėse situacijose pasireiškiančias problemas, kurti palankų mikčiojančiam vaikui mikroklimatą ir padėti įgyvendinti individualaus ugdymosi plano tikslus. Danilavičius (2006, p.14-15) teigia, kad mikčiojančiojo vaiko kalba nepablogės, bet kasdien gerės, jeigu mokykloje jis bus sutiktas švelniai, jausis mylimas, pats galės mylėti. Anot Pileckaitės-Markovienės (2004, p. 136) su vaiku bendraujančių žmonių palaikymas teigiamai veikia jo psichologinę būseną. Mokytojas, prieš pradėdamas dirbti su mikčiojančiu vaiku, turėtų gauti kuo daugiau įvairesnės informacijos apie vaiką: tai padėtų bendrauti su vaiku, leistų taikyti veiksmingus mokymo ir mikčiojimo įveikimo metodus (Steponkutė, 2007). Mokytojas turėtų būti aktyvus klausytojas, užmezgantis akių kontaktą, nepertraukiantis pašnekovo, kantriai laukiantis, kada vaikas baigs pasakyti mintį (Fraser, 1998; Conttrel, 2018, p. 36-40; Shapiro, 2015).

Garšvienė, Ivoškuvienė (1998, p. 55), Shapiro (2015) teigia, kad mokinio kalbėjimą gali pabloginti ir per didelis mokytojo rūpestis vaiku, ir per mažas mokytojo dėmesys jam. Anot Shapiro (2015), Dell (2000), mokytojai turėtų būti pozityviai nusiteikę mikčiojančio vaiko

atžvilgiu ir tai parodyti jam ir kitiems mokiniams. Atviras kalbėjimas apie mikčiojimą ir užsikirtimus padeda sumažinti klaidingus įsitikinimus ir baimę kalbėti. Ne visi mokytojai vienodai reaguoja į mokinio mikčiojimą. Neturintis nuovokos mokytojas, gali prisidėti prie vaiko nepilnavertiškumo jausmo, kuris laikui bėgant, kaip teigia Mažeikienė (2019), gali peraugti į nevisavertiškumo kompleksą. Tai nutinka dėl žinių apie šį kalbėjimo sutrikimą stygiaus. Mokytojas išskiria mikčiojantį iš bendraklasių dažnai jam skirdamas užduotis raštu arba dirbdamas su juo po pamokų. O juk kalbinės situacijos suteikia galimybę vaikui kalbėti, tobulinti įgūdžius, perkelti į klasės situaciją tai, ką mokėsi su logopedu. Pradinių klasių mokymas svarbus mokytojo pagyrimas, pastangų įvertinimas. Paskatinimas už kasdieninius laimėjimus ypač reikšmingas mikčiojančiam mokiniui. Klasės mokytojo skiriami įpareigojimai padeda ugdyti savivertę. Labai svarbu padėti vaikui atsikratyti neigiamų minčių, išsaugoti teigiamą požiūrį save, kaip pašnekovą, teigiamai vertinti bendravimą (Shapiro, 2015, p. 64). Steponkutės (2007) atliktas tyrimas taip pat parodė, kad daugiausia žinių apie mikčiojimą mokytojai gauna konsultuodamiesi su logopedu. Ivoškuvienės, Makauskienės (2009) atliktos apklausos duomenys rodo, jog pradinių mokyklų pedagogai aktyviau bendradarbiauja su logopedais.

Apibendrinant galima teigti, jog mokytojai suprasdami mikčiojimo požymius, jo cikliškumą, gaudami specialistų paramą, informaciją ir tapdami intervencijos proceso dalimi, padėtų vaikui saugiai jaustis klasėje, o mikčiojantis vaikas tobulintų sklandaus kalbėjimo įgūdžių perkėlimą į kasdienės gyvenimo situacijas.

1.4. Logopedinės pagalbos mikčiojančiajam pradinių klasių mokiniui būdai ir metodai

Nėra pakankamai įrodymų, kad viena terapija yra veiksmingesnė už kitą įveikiant 6–13 metų vaikų mikčiojimą. Dėl skirtingo požiūrio į mikčiojimo priežastis, skatinančius ir palaikančius veiksnius atrasta įvairių mikčiojimo įveikimo būdų. Teikiant pagalbą, svarbūs atskirų komponentų pokyčiai ir bendras komunikacinis funkcionavimas.

Kantanavičiūtė (2017) pažymi, kad išsamus vaiko mikčiojimo vertinimas padeda numatyti mikčiojimo įveikimo strategijas ir pagalbos būdus. Pagalbos rezultatams turi įtakos ne taikomos metodikos, bet *mikčiojančiojo ir logopedo santykiai*, logopedo patirtis, asmeninės savybės, mikčiojimo pobūdis, aplinkos veiksniai, psichologiniai mikčiojančiojo ypatumai (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2008, 2019). Šilti ir draugiški vaiko ir logopedo santykiai, kaip teigia Dell (2000, p. 43–44), vienas iš veiksnių, padedančių įveikti mikčiojimą. Svarbu išanalizuoti stipriąsias mikčiojančio asmens savybes, gebėjimus. Pasitelkiant gebėjimus yra

ugdomas specifinis, pozityvus elgesys, o tai padeda įveikti mikčiojimą. Makauskienė (2009) išskiria tris *logopedinės pagalbos* mikčiojantiems mokiniams ugdomojo proceso dalis: a) *kalbėjimo ir mikčiojimo analizavimas*, b) *sklandaus kalbėjimo įgūdžių ugdymas ir požiūrio į mikčiojimą ir emocijų keitimas*, c) *sklandaus kalbėjimo įgūdžių perkėlimas į realias situacijas*.

Multidimensinis mikčiojimo modelis, pasak Makauskienės (2005, p.70; 2009), Ivoškuvienės, Makauskienės (2005; 2019), apima skirtingų metodų derinimą. Dirbant su mikčiojančiais mokiniais mokslininkės rekomenduoja *derinti mikčiojimo modifikavimo ir sklandžios kalbos ugdymo programas*.

Mikčiojimo modifikavimo terapijoje, kaip nurodo Guitar, Peters (2003), Makauskienė (2008), svarbu, kad mikčiojantis pradinis mokinys atsikratytų neigiamų emocijų ir jausmų, pozityviai save vertintų, adekvačiai reaguotų į kalbos sunkumus, keistų savo požiūrį į mikčiojimą. Kaip nurodo Chmela (2008, cit. Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019), neigiami jausmai būdingi mikčiojantiems mokiniams, siekiantiems nuslėpti mikčiojimą ar vengiantiems apie jį kalbėti. Vaikai gali būti skatinami įvertinti emocijų intensyvumą klausimais ir parodant tai vizualiai (Kelman, Wheeler, 2014). Mikčiojimo modifikavimo terapija taikoma tuomet, kai vaikas slepia savo mikčiojimą, vengia kalbėti tam tikrose situacijose, dėl mikčiojimo jaučiasi prastai ir blogai vertina save kaip pašnekovą (Shapiro, 2015, p. 59, Guitar, Peters, 2003, p. 23). Kalbėjimo baimės įveikimas mažina mikčiojimą. Žutautienė (2013, p. 96) pažymi, kad įveikti mikčiojimo baimę padeda pašalinis triukšmas. Mikčiojantieji mokomi mikčioti mažinant kalbos aparato įtampą, lengviau įveikti ilgai trunkančius užsikirtimus, didelis dėmesys skiriamas mikčiojančiojo jausmams, požiūriui į mikčiojimą keisti, analizuojami mikčiojimo metu atsirandantys artikuliacinio aparato ir kūno judesiai.

Žaidimų terapija, kaip pažymi Ivoškuvienė, Makauskienė (2019), dažniausiai yra taikoma vaikams nuo 5 iki 12 metų amžiaus. Vizel (2012) manymu, *vaidmenų terapiją* svarbu taikyti tuomet, kai vaikas jaučiasi vienišas ar yra atstumtas bendraamžių, žema mikčiojančiojo savivertė. Vaidmenų žaidimai padeda sumažinti jautrumą, keisti netinkamą elgesį, geriau adaptuotis įvairiose gyvenimo situacijose. Vaidmenų žaidime logopedo rodomi konfliktinių situacijų sprendimo modeliai leidžia palaipsniui išugdyti mikčiojančių asmenų adaptyvų elgesį (Beliakova, Djakova, 2003). Šioje terapijoje pagrindinis dėmesys skiriamas vaiko jausmams ir požiūriui į mikčiojimą identifikuoti ir jį keisti.

Jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams sunku žodžiais išreikšti savo jausmus ir emocijas. Ivoškuvienė (2000, p. 64–66), Makauskienė, Ivoškuvienė (2008, p. 25), Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 148), Vizel (2012), Kelman, Wheeler (2015) rekomenduoja taikyti įvairias *piešimo ir apklausos užduotis* – jos padeda stebėti emocijas ir pasikeitusį požiūrį. Guitar, Peters (2003, p. 80), Ivoškuvienė, Makauskienė, Bružinskienė (2007), Makauskienė, Ivoškuvienė

(2008), Ivoškuvienė, Makauskienė (2019) pabrėžia, kad vaikų išgyvenimams suvokti yra svarbūs piešiniai. Mokslininkai pažymi, kad mikčiojimo piešimas padeda išsiaiškinti vaiko pojūtį užsikirtimo momentu, atskleidžia mikčiojančiojo santykį su kitais, nurodo situacijas, dėl kurių mikčiojimas suintensyvėja, skatina atvirai kalbėti apie mikčiojimą. Šis metodas suteikia papildomos informacijos apie vaiko asmenybę, jo išgyvenimus, savivertę, mikčiojantįjį traumuojančias situacijas. Išsiaiškinus mikčiojančiųjų požiūrį, galima parinkti tinkamiausius darbo būdus.

Sklandaus kalbėjimo taisyklių programa (Runyan, Runyan, 1999, cit. Kantanavičiūtė, 2018; Guitar, Peters, 2003) skirta ikimokyklinio amžiaus vaikams ir pradinių klasių mokiniams, yra viena iš netiesioginių pagalbos programų mikčiojimo atveju. Sklandaus kalbėjimo taisyklių programa taikoma tuomet, kai vaikas mikčioja atvirai, nevengia kalbėti, nesijaučia nepatogiai, o save, kaip pašnekovą, vertina teigiamai. *Dažnai dėl pradinių klasių mokinių emocijų nestabilumo yra sunku parinkti vieną tinkančią terapiją* (Guitar, Peters, 2003, Makauskienė, 2004). Makauskienės, Ivoškuvienės, Ruškaus (2006), atlikto tyrimo duomenys parodė, kad Lietuvoje vis dėlto dažniausiai yra taikomi sklandaus kalbėjimo ugdymo metodai. Povarova (2004) pažymi, kad mikčiojantiems yra teikiama *kompleksinė terapija* dėl mikčiojimo sutrikimo glaudaus ryšio su biologiniais, socialiniais ir psichologiniais veiksniais. Intensyvi, trunkanti 4 savaites *kompleksinė programa*, kaip teigia Ivoškuvienė, Makauskienė (2019), yra taikoma 7–12 metų vaikams. Ji apima mikčiojimo bei požiūrio ir emocijų keitimą. Autorės išskiria keturis *programos tikslus*: a) kalbėjimo keitimą, b) požiūrio ir emocijų keitimą, c) savikontrolės skatinimą, d) aplinkos keitimą bei tėvų mokymą. Pažymi, kad logopedinės pagalbos procese svarbūs šie *etapai*: mokymasis, perkėlimas, išlaikymas. Mikčiojimo terapijoje sklandžiam kalbėjimui ir įgūdžiams išlaikyti reikia daugiau laiko ir dėmesio. O vienas iš sudėtingiausių mikčiojimo įveikimo etapų, pasak Makauskienės, Ivoškuvienės (2008), yra sklandaus kalbėjimo įgūdžių perkėlimas į kasdienio gyvenimo situacijas. Sklandaus kalbėjimo įgūdžius išlaikyti ir perkelti į realias situacijas padeda mikčiojimo įvertinimas ugdomojo proceso metu, šilti specialisto ir mikčiojančiojo tarpusavio santykiai.

Derinant mikčiojimo modifikavimo ir sklandaus kalbėjimo metodus, kaip teigia Kantanavičiūtė (2018), keičiamas mikčiojančiojo požiūris į kalbos sunkumus, taikomi įvairūs mikčiojimo pažinimo ir analizavimo būdai. Mokslininkė pažymi, kad svarbu užtikrinti integruotą poveikį visiems komponentams, o ne siekti izoliuotų pasikeitimų kurioje nors srityje.

Ivoškuvienė, Makauskienė (2008, 2019,) teigia, kad dirbant su mokiniais gali būti taikomos *įvairios logopedinės pagalbos strategijos*. Atsižvelgiant į vidurinėsios vaikystės amžiaus tarpsnio ypatumus pradinių klasių mokiniams yra taikoma *tiesioginė logopedinė pagalba*. Kantanavičiūtė (2018, p. 31), Ivoškuvienė, Makauskienė (2019) išvardija šiuos

tiesioginės pagalbos metodais: taisyklingo kvėpavimo mokymas, sklandi fonacija, švelnus garsų tarimas bei kalbėjimas lėtesniu tempu, logopedinė ritmika, žaidimų terapija.

Kalbėjimo tempui sulėtinti Dell (2000) rekomenduoja mikčiojančiajam padiktuoti tekstą logopedui. Autorius mano, kad mikčiojantysis, suvokęs, kad nespėjama rašyti, sulėtins kalbėjimo tempą, dar kartą pakartos savo kalbą. Mikčiojantys mokiniai mokomi nevengti „sunkių“ žodžių, atsispirti laiko spaudimui, keisti kalbėjimą taikant įvairius metodus: *kalbėti lėtesniu tempu*, „*švelniai*“, *be įtampos ir spaudimo tarti žodžius, taisyklingai kvėpuoti*. Taikant tiesioginius mikčiojimo įveikimo metodus, keičiamas kalbėjimo pobūdis, skatinamas sklandus kalbėjimas, siekiama sumažinti užsikirtimus. Makauskienės, Ivoškuvienės ir Ruškaus (2006) logopedinės pagalbos būdų mikčiojantiems tyrime galima išvelgti, jog kalbėjimo tempo sulėtinimas, kalbinio kvėpavimo mokymas, lydimoji kalba, fonacijos pratybos, laipsniškas kalbinių užduočių sunkinimas yra vieni iš dažniausiai taikomų pagalbos būdų jaunesniesiems vaikams. Autoriai teigia, kad šie metodai geriausiai atitinka vaikų amžių ir sutrikimo pobūdį. Autoriai pažymi, kad logopediniame darbe mažiau taikomi mikčiojimo modifikavimo metodai, techninės mikčiojimo įveikimo priemonės. Svarbiausias tikslas, pasak, Guitar, Peters (2003), yra pasiekti, kad mikčiojančių pradinių klasių mokinių kalbėjimas taptų visiškai sklandus.

Astašenko (2008) pažymi, kad Strelnikovos *kvėpavimo gimnastika* (joje pagrindinis dėmesys skiriamas įkvėpimui) yra veiksminga sušvelninat mikčiojimą. Judesiai įkvepiant derinami su įvairių garsų tarimu, mokomasi tarti žemesnius garsus, nuleisti balsą, platinti balso diapazoną. Nurodoma, kad kvėpavimo gimnastikos įvaldymas padeda ugdytis sklandesnę kalbą ir mažina kalbėjimo baimę. Faser (1999) taip pat pastebi, kad mažas įkvėpimas padeda sumažinti balso klosčių įtempimą ir išblaško baimę. *Taisyklingo kvėpavimo svarbą* įveikiant užsikirtimus ir kontroliuojant mikčiojimą akcentuoja Ivoškuvienė, Makauskienė (2008, 2019). Makauskienė, Ivoškuvienė (2012), Žutautienė (2013). Ivoškuvienė, Makauskienė (2008, 2019) rekomenduoja taisyklingo kvėpavimo mokytis tokiu nuoseklumu: gilus kvėpavimas be balso, kvėpavimas kartojant logopedo tariamus pavienius žodžius, žodžių junginius ir sakinius. Pažymi, kad naudinga veikla – skaitymas, su pažymėtomis vietomis pauzėms ir įkvėpimams.

Beliakova (2015) pažymi, kad *logopedinė ritmika*, kai atliekami automatizuoti ritmingi rankų, kojų, liemens judesiai, derinami su dainavimu, poezijos skaitymu, prozos tekstų skaitymu, padeda keisti ne tik mikčiojančiojo kalbėjimą, bet ir teigiamai veikia jo asmenybę. Išskiriamos šios logopedinės ritmikos pratybų sudedamosios dalys: dainavimas, įvadiniai pratimai, raumenų tonusą reguliuojantys pratimai, kalbiniai pratimai be muzikos, dėmesingumo skatinimo pratimai, muzikinio ritmo ugdymo pratimai, žaidimai ir baigiamieji pratimai (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019).

Mikčiojančiojo *balso lavinimas ir stiprinimas* padeda pasitikėti savimi. Dėl to vaikui gali būti naudinga lankyti chorą. Mikčiojantiems vaikams dažnai būdinga neišlavėjusi prozodija ir ritmas (Dell, 200, Povarova, 2004). Ivoškuvienė, Makauskienė ir Luneckienė (2010), Ivoškuvienė, Gerulaitis, Kairienė, Makauskienė (2010, p. 116-117) pažymi, kad *dainavimas* padeda reguliuoti kvėpavimą ir skatina sklandų kalbėjimą, kad kvėpavimo pratimai yra siejami su skiemenavimu, skanduotu kalbėjimu, deklamavimu, vaidyba ar kita menine veikla. Pabrėžiama dainavimo ir ritmikos pratybų dermė su kitais mikčiojimo įveikimo būdais. Krutulienės, Makauskienės (2012) atlikto tyrimo, su ikimokyklinio amžiaus vaikais, rezultatai parodė, kad vaikai muzikinės veiklos metu mikčioja mažiau. Dainuojant vaikų kalba tampa vis labiau automatizuota, vaikams tampa lengviau sudaryti sakinius ir juos jungti į tekstą.

Mikčiojimo nevengimo terapija padeda vaikams išgirsti užsikirtimus, sumažinti fizinę įtampą, keisti elgesį su kova, vengimu ir kita neigiama patirtimi, galinčia kilti dėl bandymų nesivaržyti. Mikčiojimo pripažinimas padeda sumažinti neigiamą mikčiojimo poveikį ir padidina vaiko norą kalbėti, sumažina mikčiojimo sunkumą, padidina sklandumą ir pagerina bendravimą (Yaruss, Coleman, Quesal, 2012, Dell, 2000). *Akių kontakto* išlaikymas mikčiojimo nesustabdo, bet padeda nesidrovėti ir pasitikėti savimi, palengvina tarpasmeninį bendravimą (Fraser, 1998). Autorius nurodo, jog dažniausiai nemikčiojama, kai kalbama, esant dideliui triukšmui, kai dainuojama, šaukiama, šnibždama, kalbama pagal ritmišką stimulą, skaitoma ar kalbama unisonu su kitu. Vaikui suprasti mikčiojimą padeda logopedų *pseudomikčiojimas*. Kaip pažymi Dell (2000, p. 37–58), Guitar, Peters (2003, p. 42), šis būdas padeda diskutuoti apie mikčiojimą, mažina drovėjimąsi ir baimę, padeda išanalizuoti užsikirtimus.

Įtamos mažinimas ir relaksacija. Kaip nurodo Ivoškuvienė, Makauskienė, (2019), vienas pagrindinių mikčiojimo valdymo įgūdžių yra užsikirtimų keitimas mažinant fizinę įtampą.

Ivoškuvienė, Makauskienė (2019), pažymi, kad kalbėjimo pobūdžiui keisti, girdimajam grįžtamajam ryšiui suteikti, kalbėjimo ritmui, tempui kontroliuoti, girdimajam garsui maskuoti naudojamos *techninės priemonės*. Dell (2000, p. 23) teigia, jog padarytas vaiko šnekos įrašas gali pasitarnauti aiškinantis vaiko mikčiojimo rūšį, o Žutautienė (2013, p. 57) pažymi, kad pastovus įrašų klausymasis padeda įveikti kalbėjimo baimę. Pasak Ivoškuvienės, Makauskienės (2008, 2019), naudinga palyginti kalbėjimo įrašus padarytus darbo pradžioje ir po kurio laiko. Įrašų klausymasis padeda vaikui pajusti kalbėjimo pagerėjimą, taipogi padeda ugdytis teigiamą požiūrį į save, pasitikėjimą savo jėgomis. Sėkmės jausmas labai svarbus normaliam vaiko asmenybės formavimuisi. Specialistams, anot Shapiro (2015), yra svarbu sudaryti vaikui sąlygas pajusti sklandaus kalbėjimo sėkmę, sukaupti kuo daugiau tokios patirties, kad vaikas galėtų mėgautis sklandžiu kalbėjimu, kuris suteikia motyvacijos ir padeda nugalėti kaltės, gėdos ar baimės

jausmą. Ivoškuvienė, Makauskienė (2019) pažymi, kad vaikas patiria sėkmę tuomet, kai sklандаus kalbėjimo įgūdžiai formuojami nuosekliai, pateikiant *vis sudėtingesnes užduotis*.

Kantanavičiūtė (2017) teigia, „kad įvairių integruotu požiūriu grindžiamų terapijos programų tikslas yra *keisti neigatyvius jausmus ir požiūrį į mikčiojimą, suteikti apie sutrikimą daugiau žinių, mokyti identifikuoti užsikirtimus ir taikyti kitus desensitizacijos būdus*“. Autorė pažymi, kad taikant multidimensines mikčiojimo įveikimo programas siekiama padėti mikčiojantiems a) išlaikyti išmokus įgūdžius, b) taikyti kalbėjimo pokyčius realiose kalbinėse situacijose ir c) skatinti savikontrolę.

Apibendrinant galima teigti, jog efektyviai taikomas mikčiojimo modifikavimo ir sklандаus kalbėjimo metodų derinimas padeda įveikti pradinių klasių mokinių mikčiojimą. Taikomos mikčiojimo įveikimo programos padeda mikčiojantiems išlaikyti išmokus įgūdžius, sklандаus kalbėjimo įgūdžius perkelti į realias gyvenimo situacijas, skatina savikontrolę. O šilti ir draugiški vaiko ir logopedo santykiai – vienas iš veiksmų, padedančių šalinti mikčiojimą.

2 skyrius. PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ MIKČIOJIMO ĮVEIKIMAS: MOKYTOJŲ IR LOGOPEDŲ PATIRTYS

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant atskleisti pradinių klasių mokytojų ir logopedų patirtis sušvelninti / įveikti pradinių klasių mokinių mikčiojimą buvo atlikti du tyrimai: interviu ir anketinė apklausa. Abu tyrimai atlikti 2019 m. spalio – lapkričio mėn. Vilniaus miesto ugdymo įstaigose, įgyvendinančiose pradinio ugdymo programą.

Anketinė apklausa. Duomenims surinkti iš pradinių klasių mokytojų buvo naudotas anketinės apklausos metodas. Apklausa, kaip teigia Kardelis (2017, p. 236), yra komunikacinis procesas, susidedantis iš skatinančių veiksmų sekos, naudojamos atsakymams iš subjektų gauti. Jos metu bandoma įvertinti tiriamų asmenų nuomones, patirtis. Anketa, kuri skirta pradinių klasių mokytojams, sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje (demografiniame bloke) – pateikiamos žinios apie respondentus: pedagoginio darbo stažas, kvalifikacinė kategorija, informacija apie darbovietę, mikčiojančių mokinių skaičius darbo praktikoje. Antrąją dalį sudaro 11 uždaro tipo klausimų ir 1 atviro tipo klausimas. Klausimais siekiama išsiaiškinti, ką pastebi mokytojai ugdydami savo klasėje mikčiojantį mokinį, kokius mokiniui išskylančius sunkumus įžvelgia, kokius pagalbos būdus taiko pradinių klasių mokinių mikčiojimui sušvelninti, kaip kiti klasės mokiniai reaguoja į mikčiojantį, iš kur mokytojai gauna žinių apie šį kalbėjimo sutrikimą, su kokiais iššūkiais susiduria, kaip vertina savo pasirengimą ugdyti mikčiojančius vaikus.

Tyrimo duomenys (atsakymai į anketos klausimus) apskaičiuoti procentais ir iliustruojami diagramomis, naudojantis kompiuterine Microsoft Excel programa.

Interviu. Žydzūnaitė, Sabaliauskas (2017, p. 61) nurodo, kad kokybiniam tyrimui atrenkami atvejai, pasižymintys ypatingomis savybėmis, išskirtiniais bruožais, kurie padeda tyrėjui giliau suprasti tyrimo objektą. Buvo paruošti pusiau struktūruoti interviu klausimai. Klausimai sudaryti remiantis mokslinės literatūros analize. Pusiau struktūruotas interviu tyrimo metodas pasirinktas siekiant gauti patikimos informacijos.

Interviu duomenys analizuojami, taikant kokybinės turinio analizės metodą. Atliekant interviu turinio analizę, interviu duomenys buvo grupuojami į kategorijas pagal panašaus turinio atsakymus. Kategorijoms sugalvoti pavadinimai, atitinkantys interviu atsakymų turinį. Kategorijos buvo sugrupuotos į smulkesnius vienetus – subkategorijas, o kiekvienai subkategorijai parinkti atsakymai iš interviu.

Tyrimai (anketinė apklausa ir interviu) atlikti laikantis tyrimo *etikos* principų.

Anonimiškumo principas: interviu logopedų pavardės nenurodomos, jų darbovietės neminimos, o jų pateikti tyrimo atsakymai yra koduojami. Logopedai atsitiktine tvarka užkoduoti nuo L1 iki L11. Anketoje respondentams paaiškinta, kad anketa yra anonimiška.

Duomenų patikimumo principas: visi interviu atsakymai yra užrašyti. Anketoje respondentams paaiškintas tyrimo tikslas, prašoma atsakyti į klausimus pasirenkant ir pažymint jų požiūrius ir / ar patirtis atitinkančius atsakymus (pasirenkant vieną atsakymą).

Pagarbos tyrimo dalyviams principas: anketinės apklausos dalyviams buvo paaiškintas tikslas, sudaryta galimybė pateikti savo pastebėjimų ar neatsakyti į nepriimtinius klausimus. Dalyviai prieš interviu buvo informuoti apie tyrimą, jo tikslus, uždavinius. Buvo sudaryta galimybė neatsakyti į nepriimtinius klausimus. Interviu vyko tyrimo dalyvių darbovietėje ir iš anksto suderinus pokalbių laiką.

2.2. Tyrimo imtis ir demografinės charakteristikos

Pradinių klasių mokytojų demografinės charakteristikos. Anketinėje apklausoje dalyvavo 64 pradinių klasių mokytojai. 75 % (48 mokytojai) visų tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų turi 15 metų arba didesnę pedagoginę darbo stažą. 11–15 metų pedagoginę darbo stažą turi 12,5 % (8 pradinio ugdymo pedagogai) pradinių klasių mokytojų, 3–10 metų pedagoginę darbo stažą turi taip pat 12,5 % (8 pradinių klasių mokytojai) tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų.

31,25 % (20 mokytojų) tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų yra įgiję mokytojo metodinio kvalifikacinę kategoriją. Vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją turi daugiau nei pusė (56,25 % arba 36 mokytojai) tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų, o 12,5 % (8 mokytojai) turi mokytojo kvalifikacinę kategoriją.

12,5 % (8 mokytojai) pradinių klasių mokytojų dirba mokykloje – darželyje. Po 25 % (16 mokytojų) pradinių klasių mokytojų dirba pradinėse mokyklose ir progimnazijose. 37,5 % (24 mokytojai) dirba ilgosiose gimnazijose.

75 % respondentų nurodė, kad per savo darbo praktiką jiems teko ugdyti 1–2 mikčiojančius mokinius, 18,75 % respondentų nurodė turėję 4–5 mikčiojančius mokinius, 6,25 % respondentų (4 pradinio pradinio klasių mokytojai) yra ugde daugiau nei 5 mikčiojančius mokinius.

Apibendrinant galima teigti, kad didesnę dalį šiame tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų turi didesnę nei 15 metų pedagoginę darbo stažą ir vyresniojo mokytojo arba metodinio kvalifikacinę kategoriją, tai reiškia, kad pedagogai yra sukaupę nemenką pedagoginio darbo patirtį, bet ugdyti mikčiojančius mokinius jų patirtis yra mažesnė.

Logopedų demografinės charakteristikos. Tyrimui respondentai atrinkti tikslinės atrankos būdu, iš Vilniaus miesto PPT gavus sąrašą ugdymo įstaigų, kuriose ugdomi mikčiojantys pradinį klasių mokiniai. Kaip pažymi Žydžiūnaitė, Sabaliauskas (2017, p. 163), tikslinė atranka suteikia galimybę iš respondentų gauti daugiausia naujų specifinių žinių ir informacijos, susijusių su nagrinėjama tema. Prieš atliekant tyrimą buvo susitarta su šių ugdymo įstaigų logopedais dėl galimybės atlikti interviu. Kokybiniame tyrime dalyvavo 11 logopedų, visos moterys. Didžioji dauguma logopedų yra įgiję aukštesniąją kvalifikacinę kategoriją: 7 metodininkai, 2 vyresnieji logopedai, 2 logopedai.

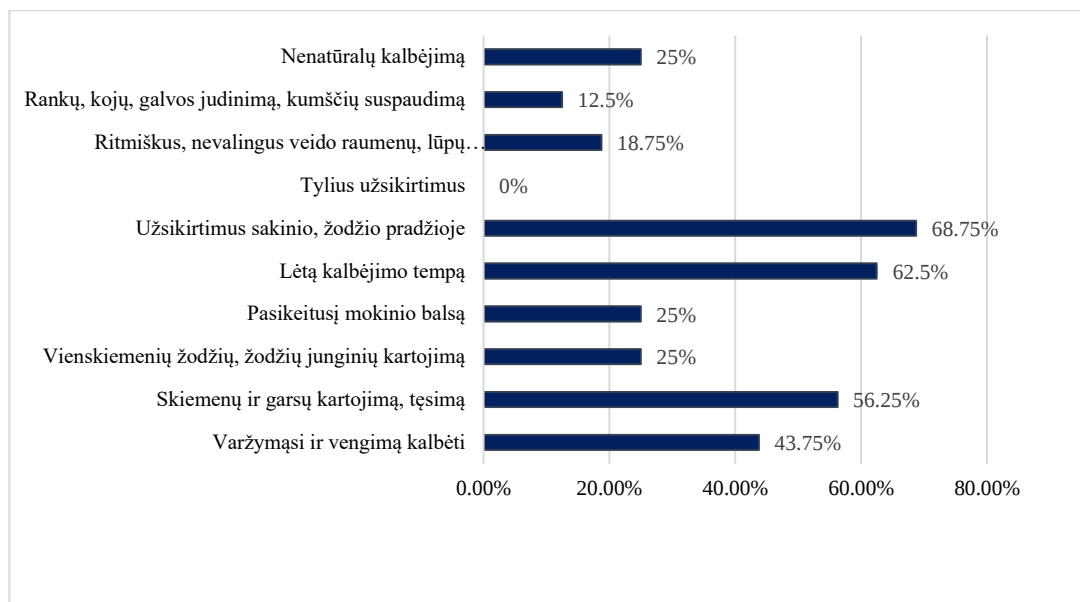
Logopedų pedagoginis darbo stažas labai įvairus (dviejų 0–10 metų, keturių 11–20 metų, dviejų 21–30 metų, trijų 31–40 metų).

2.3. Pradinių klasių mokytojų, ugdančių mikčiojančius vaikus, patirtys

Anketine apklausa siekta atskleisti patirtis pradinių klasių mokytojų, ugdančių mikčiojančius mokinius.

Mikčiojančių mokinių pažinimas. Siekiant išsiaiškinti, ar pradinių klasių mokytojai atpažįsta mikčiojantiems mokiniams būdingus požymius, respondentų buvo klausama, ką jie dažniausiai pastebi ugdydami mikčiojantį vaiką klasėje? Kaip pažymi Ivoškuvienė (1999), vyraujančių mikčiojimo požymių išskyrimas gali būti reikšmingas parenkant tinkamiausią mikčiojimo įveikimo būdą.

1 paveiksle pateikti tyrimo dalyvių duomenys. Gauti duomenys parodė, kad respondentai dažniausiai pastebi užsikirtimus sakinio, žodžio pradžioje (68,5 %), lėtą kalbėjimo tempą (62,5 %), o daugiau nei pusė respondentų (56,25 %) – skiemenų ir garsų kartojimą. Ketvirtadalis (25 %) visų anketinės apklausos respondentų išskyrė šiuos išorinius mikčiojimo požymius: vienskiemenių žodžių, žodžių junginių kartojimą, nenatūralų kalbėjimą, pasikeitusį mokinio balsą. Respondentai nurodė mokinio kalboje tylių užsikirtimų (0 %) nepastebintys.

1 pav. Mikčiojimo požymiai

Varžymąsi ir vengimą kalbėti pastebi mažiau nei pusė (43,75 %) respondentų. Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 60–62) teigia, kad vengimas yra vienas svarbiausių ilgai trunkančio mikčiojimo požymių. Mokslininkės nurodo, kad mikčiojantieji dėl patiriamų neigiamų jausmų vengia kalbinių situacijų. Guitar, Peters (2003) pažymi, kad dauguma pradinių klasių mikčiojančių mokinių įpratę ištempti, kovoti su mikčiojimu, priešintis jam, vengti kalbėti. Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 208) pažymi, kad žinojimas, kad sklandžiai kalbančių žmonių beveik nėra, leidžia sumažinti vaiko nerimą ir varžymąsi dėl užsikirtimų. Ritmiškus, nevalingus veido raumenų, lūpų virpėjimus mikčiojančio vaiko kalboje pastebi nedaug (18,75 %) respondentų. Tremoras, kaip nurodo Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p.61), taip pat ilgai trunkančio mikčiojimo požymis. Lydimuosius judesius (rankų, kojų judinimą, kumščių suspaudimą) nurodo pastebintys taip pat nedaug (12,5 %) respondentų. Anot Ivoškuvienės, Makauskienės (2019), lydimieji judesiai naudojami siekiant nuslėpti mikčiojimą.

Galima daryti prielaidą, kad mikčiojantiems pradinių klasių mokiniams be išorinių mikčiojimo požymių yra būdingos ir negatyvios emocinės reakcijos, o kai kurių mokinių mikčiojimas tęsiasi ne vienerius metus.

Buvo siekiama išsiaiškinti, ar mikčiojantis mokinys klasėje bijo kalbėti. Makauskienės (2009), Yairi, Seery (2015, p. 13) nuomone, mikčiojantieji, negalėdami laisvai išsakyti savo poreikių ir minčių, vengia bendravimo, bijo kalbėti.

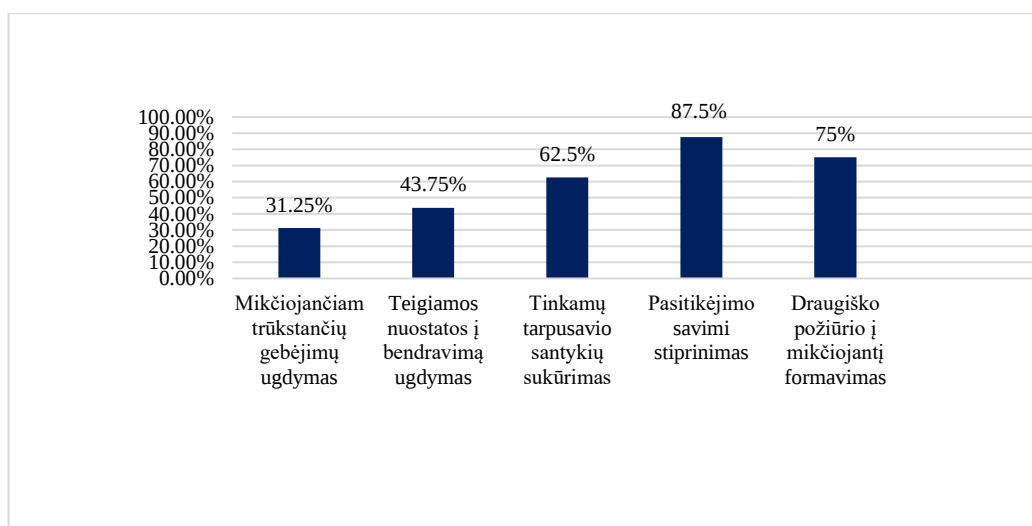
1 lentelėje aptariama mokytojų nuomonė apie mikčiojančių vaikų baimę kalbėti klasėje.

Pradinių klasių mokytojų nuomonė apie baimę kalbėti klasėje (%)

Ar Jūs manote, kad mikčiojantis vaikas klasėje bijo kalbėti?	Procentinė išraiška (%)
Visiškai pritariu	0
Pritariu	43, 75
Nežinau, negaliu apsispręsti	18, 75
Nepritariu	25, 00
Visiškai nepritariu	12, 50

Iš pirmoje lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad didžioji dalis mokytojų taip pat pastebi, kad vaikas klasėje bijo kalbėti. Žutautienė (2013) mano, kad visi mikčiojantieji turi fizinę galimybę kalbėti gerai, tačiau jaučiama mikčiojimo baimė sutrikdo sklandų kalbėjimą. O kalbėjimo baimės sumažinimas yra vienas iš būdų mikčiojimui sušvelninti (Žutautienė, 2013, p. 96; Makauskienė, 2008, p. 25). Svarbu, kad klasėje vaikas galėtų lengviau bendrauti ir gerai jaustis.

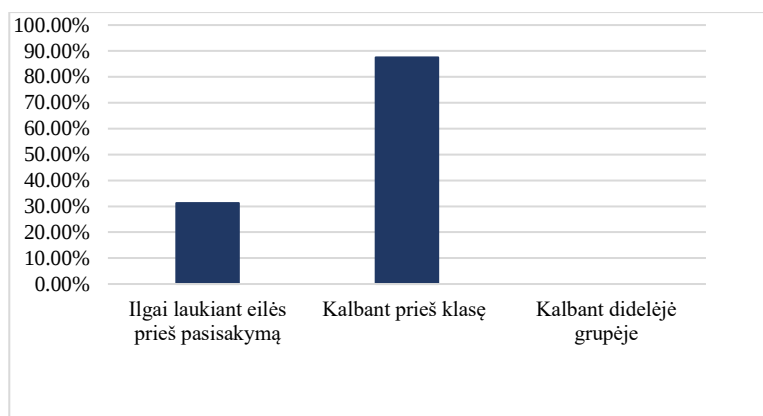
Mokytojams, kurių klasėse mokosi mikčiojantys mokiniai, svarbu pažinti šį kalbėjimo sutrikimą. Žinoti ne tik sutrikimo pasireišimo požymius, vaiko jausmus ir emocijas atsirandančias dėl šio sutrikimo, o taip pat gebėti identifikuoti ugdymosi procese kylančius sunkumus. Buvo siekiama išsiaiškinti, kam pradinių klasių mokytojai teikia prioritetą, ugdydami savo klasėje šį kalbėjimo sutrikimą turinčius mokinius.

2 pav. Ugdytini gebėjimai, nuostatos, požiūriai

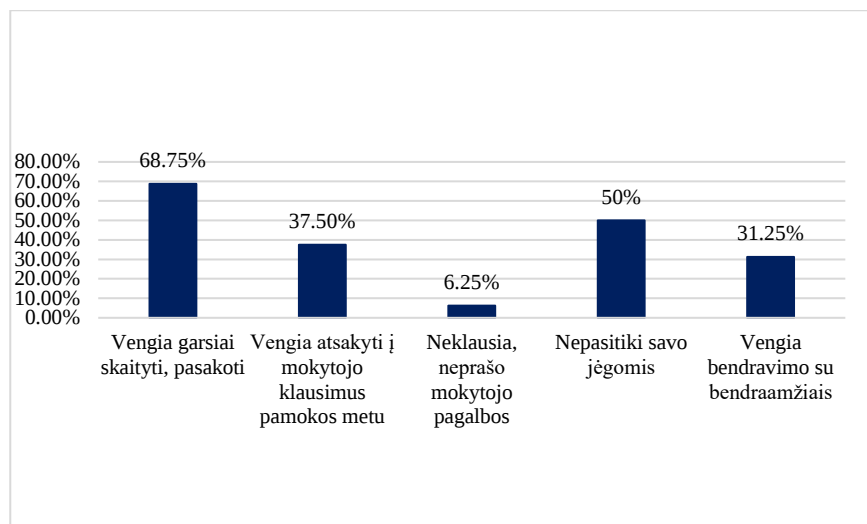
Iš 2 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad didžiajai daliai pradinių klasių mokytojų (87,5%) labai svarbu stiprinti mikčiojančiojo pasitikėjimą savimi ir formuoti draugišką požiūrį į mikčiojantį (75%). Kaip teigia Ivoškuvienė, Radavičienė (2007, p. 71), Ivoškuvienė (2011, p.

19), mikčiojantieji nepasitiki savimi, bijo nuvilti mokytojus. Pradinių klasių mokytojai didelę reikšmę teikia tinkamų tarpusavio santykių kūrimui (62,5%) ir mažiau nei pusė (43,75%) jų mano, kad teigiamos nuostatos į bendravimą ugdymas taip pat yra ypač svarbus ugdant savo klasėje mikčiojantį mokinį. Shapiro (2015, p. 64) teigia, kad norint patobulinti ir išsaugoti sklandų kalbėjimą, ypatingai svarbu teigiamas požiūris į bendravimą ir save, kaip pašnekovą. Pasitikėjimas savimi stiprėja, jeigu yra domimasi mikčiojančio mokinio jausmais, požiūriu ir jie palaikomi, sudaromos sąlygos siekti sėkmės, daug dėmesio skiriama mikčiojimui suprasti. Makauskienės (2008, p. 32) nuomone, teigiamo mikčiojančiųjų mokinių požiūrio į bendravimą ugdymas yra vienas iš svarbiausių tikslų. Respondentų nuomone (31,25%), mikčiojimui sušvelninti ar įveikti nėra reikšmingas su mikčiojimu nesusijusių gebėjimų ugdymas. Pradinių klasių mokytojų pastangos geriau suprasti mikčiojimą, gebėjimai kalbėti su mikčiojančiu vaiku apie bendravimą ir mokykloje kylančių sunkumų analizavimas, gali turėti įtakos mokinių mikčiojimo sušvelninimui.

3 pav. Sustiprėjusio mikčiojimo pasireiškimas

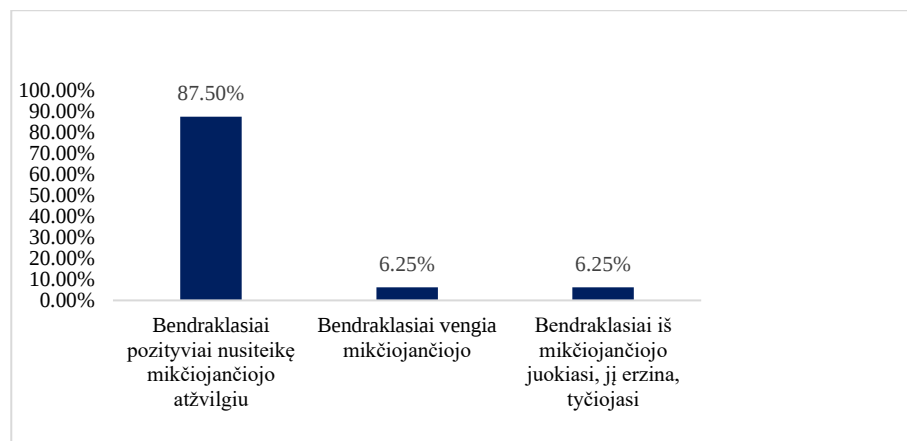
Didžioji dalis respondentų (87,50%) nurodė, kad mikčiojimas suintensyvėja kalbant prieš klasę, o kad mikčiojimas sustiprėja ilgai laukiant eilės prieš kalbėjimą, mano mažiau nei pusė (31,25%) respondentų. Žutautienės (2013, p. 9–10) manymu, mokytojas, nežinantis, kaip elgtis su mikčiojančiuoju, gali paskatinti vaiko nepilnavertiškumo jausmą. Kalbėdamas prieš klasę mokinys jaudinasi, gali neįstengti net pradėti kalbėti. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad pradinių klasių mokytojai pastebi mikčiojimo cikliškumą. Pradinių klasių mokytojai pažymėjo nepastebintys, kad mokinio mikčiojimas sustiprėja kalbant didelėje grupėje, nes galbūt per mažai pažįsta mikčiojančiojo socialinę aplinką, o mikčiojantįjį dažniausiai mato tik klasėje.

4 pav. Mikčiojantiems mokiniams kylantys sunkumai

Buvo siekiama išsiaiškinti, ar pradinių klasių mokytojai pastebi mikčiojančiam mokiniui ugdymo procese kylančius sunkumus. Tyrimo rezultatai parodė, kad mikčiojantys vaikai noriai bendrauja su bendraamžiais (68,25%). Kaip nurodoma mokslinėje literatūroje (Guitar, Peters, 2003, Makauskienė, Ivoškuvienė, Ruškus, 2006), daugeliui pradinių klasių mokinių dar nėra susiformavęs neigiamas požiūris į savo kalbėjimą, tad jie nevengia bendrauti. Mikčiojantys pradinių klasių mokiniai prašo mokytojų pagalbos, gvildena iškilusius klausimus (93,75 %) ir aktyviai dalyvauja pamokose (62,50 %). Tai reiškia, kad daugumos mikčiojančių pradinių klasių mokinių bendravimo patirtis yra sėkminga. Pradinių klasių mokytojai pakankamai dažnai (68,75 %) patiria, kad mokiniai vengia garsiai skaityti ar pasakoti ir nepasitiki savo jėgomis (50 %). Galima daryti prielaidą, kad pradinių klasių mokytojai dėl vengimo skaityti ir pasakoti išskiria mikčiojančių mokinių nekviesdami jo garsiai atsakinėti, todėl prarandamas pasitikėjimas savimi. O patiriamas nuolatinis nerimas dėl garsaus skaitymo ir pasakojimo verčia vaikus pasirinkti saugų elgesį. Mokslinėje literatūroje (Ivoškuvienė, Radavičienė, 2007, Kelman, Wheeler, 2014) nurodomas tiesioginis mokyklinio nerimo ir mikčiojimo ryšys bei vengimas kalbinių situacijų mikčiojimui sustiprėjus (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2005, p.127; Makauskienė, 2008, p. 8) Šio tyrimo ir anksčiau Steponkutės (2007) atlikto tyrimo duomenys parodė, kad mokiniams sunkiausiai sekasi pasakoti.

Įvairios nesėkmės ir nesklandumai gali išprovokuoti mikčiojimo sustiprėjimą (Dell, 2000). Ivoškuvienės, Radavičienės (2007) tyrimo rezultatai parodė, kad mikčiojantys vaikai labiausiai bijo būti išjuokti draugų, pažeminti, atstumti. 5 paveiksle pateikiami atlikto tyrimo duomenys.

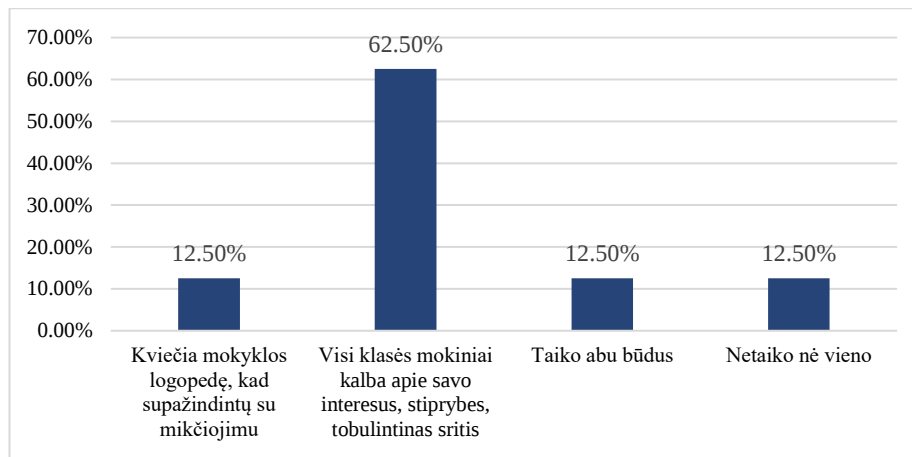

5 pav. Mikčiojančiojo mokinio ir bendraklasių santykiai mokytojų požiūriu.

Buvo siekiama išsiaiškinti mikčiojančiojo mokinio ir bendraklasių santykius. Analizuojant gautus duomenis išaiškėjo, jog didžioji dauguma (87,50%) mikčiojančiojo mokinio bendraklasių yra pozityviai nusiteikę mikčiojančiojo atžvilgiu. Nedaug (6,25%) bendraklasių vengia su mikčiojančiuoju žaisti, bendrauti, dirbti grupinį darbą. Retai (6,25%) bendraklasiai iš mikčiojančiojo juokiasi, ar tyčiojasi. Šio tyrimo duomenys skiriasi nuo anksčiau Ivoškuvienės, Makauskienės (2009) atlikto tyrimo, kuriame dalyvavo ne tik pradinė klasių mokytojai, bet ir bendrojo ugdymo mokyklų mokytojai, ugdantys mikčiojančius vaikus. Mokslininkų tyrimo duomenys parodė, kad klasės draugai kartais stengiasi padėti mikčiojantiems mokiniams klasėje, o mikčiojančiųjų erzimas ir patyčios yra dažni. Anketinės apklausos duomenys atskleidė, kad mikčiojančiųjų vaikų ir bendraklasių santykiai yra draugiški.

Mokytojų pagalba mikčiojančiam mokiniui. Žutautienė (2013, p. 97), Shapiro (2015) teigia, kad apie mikčiojimą būtina kalbėti atvirai. Juk mikčiojantis jautrus kritikai, prieštaravimams, jam svarbi aplinkinių reakcija. Atviras ir pozityvus mokytojo ir vaiko bendravimas padeda formuoti supratimą apie mikčiojimą, o tai ir suteikia galimybę vaikui atvirai kalbėti apie mikčiojimą.

Vienas anketos klausimas yra skirtas išsiaiškinti, ar pradinė klasių mokytojai suteikia informacijos apie šį kalbėjimo sutrikimą savo klasės mokiniams? Iš 6 paveiksle pateiktų domenų matyti, kad mokytojai suteikia galimybę visiems mokiniams geriau pažinti save, nes klasėje diskutuoja apie mokinių interesus, stiprybes, tobulintinas sritis (62,50 %). O kad į klasę kviečiasi mokyklos logopedė, kuri supažindina visus klasės mokinius su mikčiojimu, nurodė maža dalis respondentų (12,50 %). Mažai pradinė klasių mokytojų (12,50 %) visiškai neaptaria mokinių išskirtinumų, nediskutuoja apie mikčiojimą. Nedaug (12,50%) respondentų nurodė taikantys abu būdus.

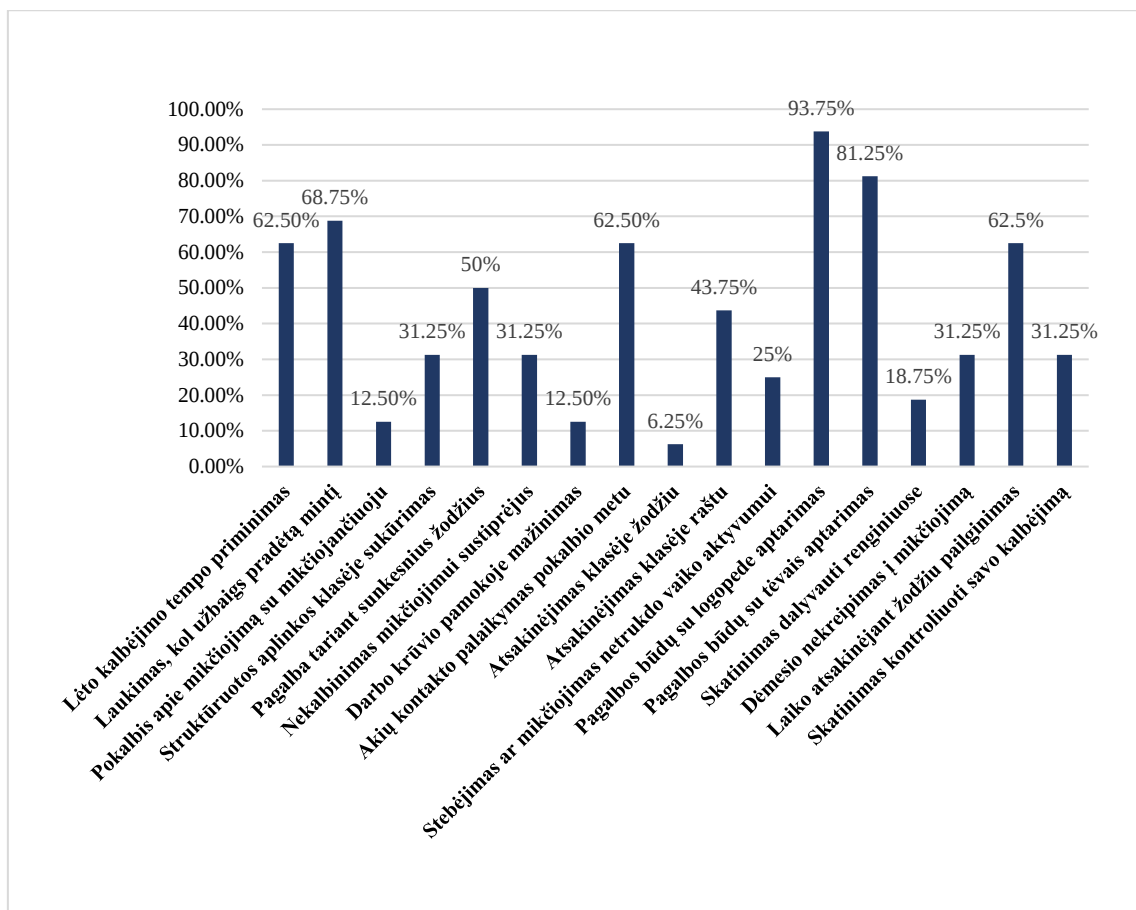

6 pav. Mokytojų taikomi būdai mikčiojimui pažinti

Makauskienės (2009, p. 111) nuomone, atviras kalbėjimas apie mikčiojimą padeda sumažinti sutrikimo paslaptinę, klaidingus įsitikinimus ir baimę kalbėti. Ivoškuvienės, Makauskienės (2006), atlikto kokybinio tyrimo rezultatai parodė, kad diskusija su mikčiojančiojo bendraklasiais padėjo geriau suvokti mikčiojimą ir sukurti tolerantišką atmosferą. Vien kalbėjimas apie mikčiojimą nepadeda jo įveikti, bet kaip nurodo Ivoškuvienė, Makauskienė (2019), diskutuojant keičiamas požiūris ir emocijos, mažėja vaiko nerimas ir noras nuslėpti problemą, gerėja bendravimas klasėje. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad pradinių klasių mokytojai stengiasi klasėje sukurti mikčiojančiam vaikui palankią atmosferą.

Anketoje buvo pateikta ir pagalbos būdų, taikomų ne tik mikčiojantiems, bet ir įvairių negalių ar sutrikimų turintiems vaikams. Buvo siekiama išsiaiškinti, ar pradinių klasių mokytojai žino mikčiojantiems mokiniams tinkančius būdus ir kuriuos iš jų taiko savo praktiniame darbe.

Tyrimo dalyvių duomenys pateikiami 7 paveiksle.

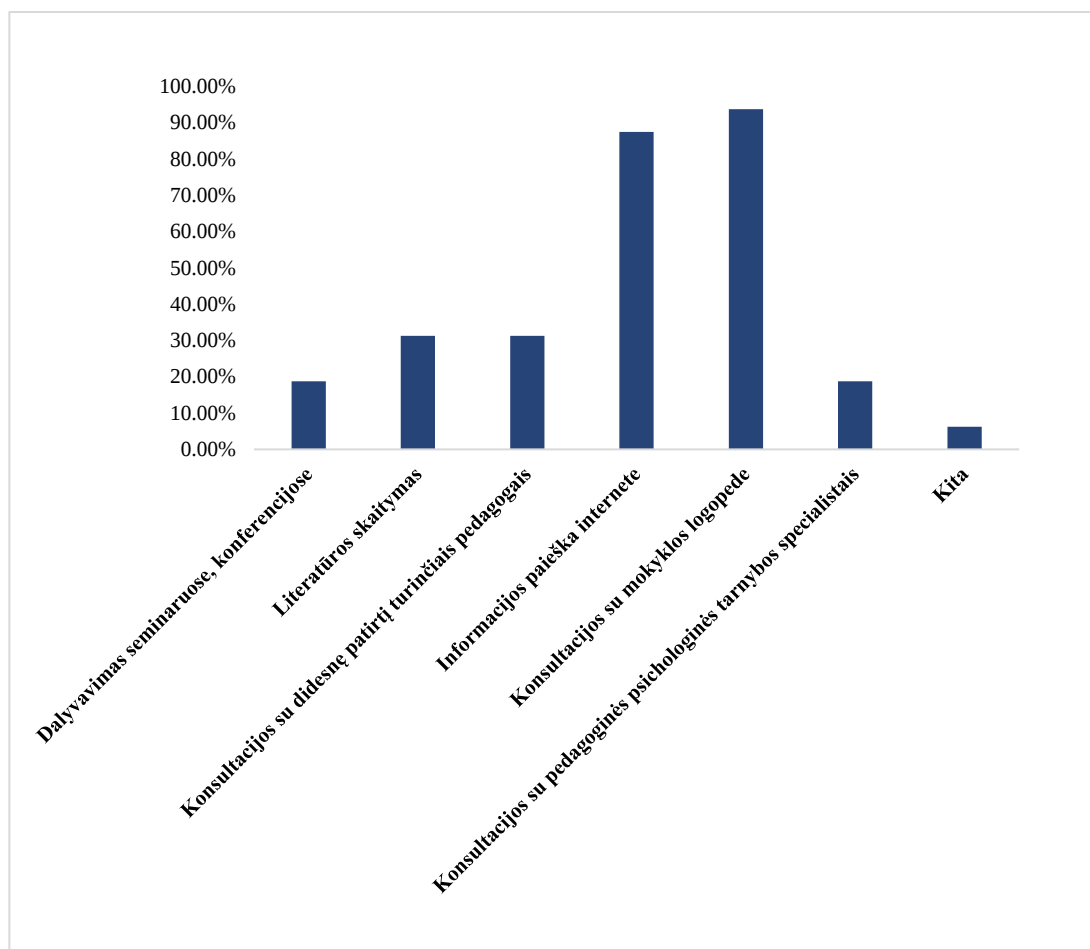
7 pav. Pagalbos būdai specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams

Tyrimas atskleidė, kad pagalbos būdų su logopede aptarimas (93,75 %) ir pagalbos būdų su tėvais aptarimas (81,25 %) yra respondentų dažniausiai taikomi. Daugiau nei pusė pradinių klasių mokytojų nurodė taikantys šiuos pagalbos mikčiojančiam mokiniui būdus: primena mokiniui, kad kalbėtų lėtai (62,50 %), laukia, kol mokinys užbaigs pradėtą mintį (68,75 %), palaiko akių kontaktą pokalbio metu (62,50 %), pailgina atsakinėjimo žodžiu laiką (62,50 %). Pusė (50%) mokytojų padeda ištarti sunkesnius žodžius. Šie pagalbos mokiniui būdai yra veiksmingi sušvelninant mokinių mikčiojimą. Tyrimas parodė, kad pedagogai mažiausiai taiko šiuos būdus: pokalbį su mikčiojančiuoju apie mikčiojimą (12,50 %) ir atsakinėjimą klasėje žodžiu (6,25 %). Pokalbis apie mikčiojimą su mikčiojančiuoju ir atsakinėjimas klasėje žodžiu, šio tyrimo ir pasitelkiant Steponkutės (2007) atlikto tyrimo duomenis, mokytojų mažiausiai taikomi. Ivoškuvienės, Makauskienės (2009) tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad mokytojai dažnai pagalbos būdus aptaria su logopede, bet retai kalba su vaiku apie mikčiojimą. Iš tyrimo duomenų matyti, kad mokytojai skatina mažesnį kalbėjimo aktyvumą mikčiojimui sustiprėjus. Nekalbina, kai mikčiojimas sustiprėja (31,25%) ir prašo atsakinėti raštu (43,75%). Ketvirtadalis (25%) respondentų nurodė, kad jie stebi, ar mikčiojimas netrukdo vaiko aktyvumui, o mažiau nei ketvirtadalis (18,75%) pažymėjo, kad skatina dalyvauti renginiuose. Skatinimas dalyvauti

renginiuose padeda ugdytis pasitikėjimą savimi. Nedaug tyrime dalyvavusių pradinių klasių mokytojų (31,25%) mano, kad dėmesio nekreipimas į mikčiojimą skatina sklandų kalbėjimą.

Iš 7 paveikslą matyti, kad pradinių klasių mokytojai taiko ir šiuos pagalbos būdus: sukuria struktūruotą aplinką klasėje (31,25 %), skatina kontroliuoti savo kalbėjimą (31,25 %), sumažina darbo krūvį pamokoje (12,5 %).

Galima daryti prielaidą, kad pradinių klasių mokytojai neatpažįsta mikčiojantiems mokiniams taikomų pagalbos būdų ir nežino jų taikymo efektyvumo, nes turi nedaug patirties praktiniame darbe su mikčiojančiais mokiniais.

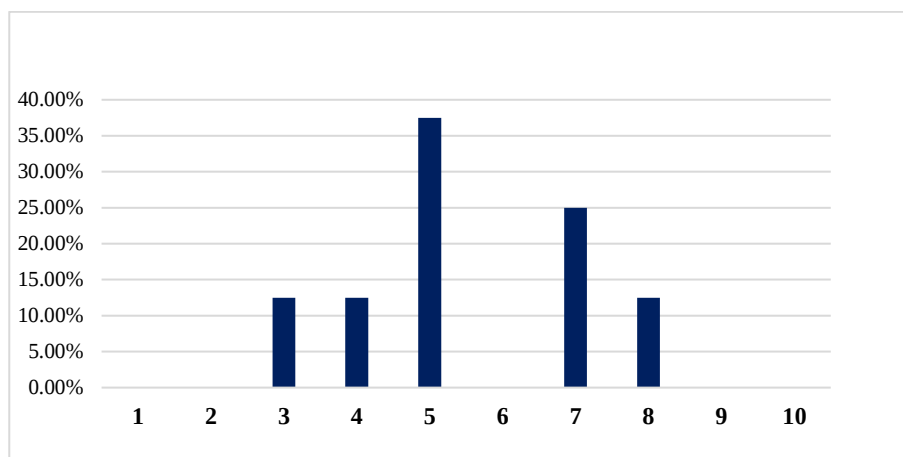

8 pav. Žinių apie mikčiojimą gavimo būdai

Gauti duomenys rodo, kad daugiausia žinių apie mikčiojimą pradinių klasių mokytojai įgyja konsultuodamiesi su mokyklos logopede (93,75 %) ir ieškodami reikiamos informacijos internete (85,50 %). Mokytojai ieško išsamesnės informacijos apie mikčiojimą ir siekia bendradarbiauti su mokyklų logopedais. Tačiau jie gauna per mažai informacijos ir žinių iš didesnę patirtį turinčių pedagogų (31,25 %) ar skaitydami literatūrą (31,25 %), dar mažiau žinių įgyja dalyvaudami seminaruose, konferencijose (18,75 %) bei konsultuodamiesi su pedagoginės psichologinės tarnybos specialistais (18,75 %), visai nedaug (6,25 %) – iš mokinio tėvų. Šio tyrimo ir anksčiau Ivoškuvienės, Makauskienės (2009) atlikto tyrimo apie žinių gavimo būdus

duomenys skiriasi. Ivoškuvienės, Makauskienės tyrimo duomenys parodė, kad daugiausia žinių pedagogai gauna iš mokyklose dirbančių logopedų, mokinių tėvų, ieškodami spaudoje, bet retai informacijos ieško internete. Galima būtų daryti prielaidą, kad informacijos apie mikčiojimą ir pagalbos strategijų, kurias pradinio ugdymo mokytojai galėtų taikyti klasėje, nepakanka.

Praktinis darbas su mikčiojančiaisiais platus ir reikalaujantis iš mokytojo ir mokinio daug pastangų, kantrybės. Siekiant atskleisti pradinių klasių mokytojams kylančius iššūkius, buvo pateiktas vienas atviras klausimas. Atsakydami į pateiktą klausimą pradinių klasių mokytojai nurodė, kad stinga literatūros mikčiojimo tema, nepakankamos jų metodinės žinios, pasigendama specialistų pagalbos, stokojama pagalbos būdų darbe su mikčiojančiais mokiniais. Kiti mokytojai nurodė, kad sunku mikčiojančių mokinių įtraukti į klasės bendruomenę, pozityviai nuteikti klasės draugus mikčiojančiojo atžvilgiu, kad šie nesišaiptytų iš bendraklasio. Daugelis respondentų neslepia, jog nežino kaip elgtis tomis dienomis, kai mikčiojimas sustiprėja., *Vaikas aktyvus, nori dalyvauti pamokoje, bet kai jį pakviečiu, jam sunku kalbėti, o kiti matau, nenori taip ilgai laukti. Sunku, nežinau, kaip teisingai turėčiau elgtis*“. Keletas pradinių klasių mokytojų išvelgė tolerancijos mikčiojančiajam trūkumą. Kiti respondentai nurodė, kad nepakanka laiko ir dėmesio, kurį reikia skirti mikčiojančiam mokiniui pamokoje. *„Klasė didelė, yra vaikų, kurie turi specialiųjų poreikių, fiziškai neįmanoma suspėti*.“ Mokytojų nuomone stinga bendradarbiavimo patirties ir sistemingumo, sunku užtikrinti, kad mikčiojantis mokinys patirtų kuo mažiau įtampos. Keletas respondentų nurodė iššūkių nepatiriantys, nes mokinių mikčiojimas labai nežymus. Atviras klausimas padėjo išsamiau išsiaiškinti pradinių klasių mokytojų praktiniame darbe patiriamus sunkumus.

9 pav. Pasirengimo ugdyti mikčiojančius vaikus įsivertinimas

Pasirengimą ugdyti mikčiojančius vaikus 10 balų skalėje respondentai įsivertino šitaip: 3 balus sau skyrė aštuntadalis (12,5 %) tyrime dalyvavusių respondentų, 4 balus – taip pat aštuntadalis (12,5 %) tyrime dalyvavusių respondentų, 5 balus skyrė tris kartus daugiau respondentų (37,5%), o 7 balais savo pasirengimą įsivertino ketvirtadalis visų respondentų

(25%), 8 balus iš 10 sau skyrė aštuntadalis (12,5%) respondentų. Išaiškėjo, kad pradinių klasių mokytojai aukščiausiais balais nevertina savo pasirengimo ugdyti mikčiojančius vaikus. Todėl reikėtų kelti pradinių klasių mokytojų kvalifikaciją.

Anketos pabaigoje buvo prašoma parašyti savo pastebėjimus. Pastebėjimų buvo nedaug. Mokytojų pastebėjimai buvo štai tokie: „sodinu mokinių arčiau mokytojo stalo; rezultatai labai teigiami, kai yra pagalba šeimoje; daugiau dirbti turėtų specialistai; tokiems vaikams reikėtų ne tik logopedo, bet ir psichologo pagalbos“.

2.4. Logopedų, teikiančių pagalbą mikčiojantiems pradinių klasių mokiniams, patirtys

Interviu metodu buvo siekiama atskleisti logopedų patirtis praktiniame darbe su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais.

Išnagrinėjus vienuolikos logopedų teiginius apie darbo dažnumą su mikčiojančiais mokiniais, jie buvo suskirstyti ir įrašyti į lentelę.

2 lentelė

Logopedų darbas su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Darbo periodiškumas	Nuolatos	„Kiekvienais metais iš 4–5 pirmųjų klasių pasitaiko 1–2 mikčiojantys mokiniai...“ (L8) // „Su mikčiojančiais mokiniais tenka dirbti beveik kiekvienais mokslo metais, su 1–2 mokiniais...“ (L9) // „Su 2–3 mokiniais kiekvienais metais...“ (L10) // „Su 1–2 vaikais panašiai kiekvienais metais...“ (L4) //
	Nedažnai	„Daugiausiai su 2 mokiniais per metus, tikrai ne kiekvienais metais“ (L2) // „Šiuo metu dirbu su 2 mokiniais, kurie turi sklendaus kalbėjimo sutrikimą..., tikriausiai nedažnai, per trejus darbo metus šiemet pirmą kartą ...“ (L6) // „Su mikčiojančiais mokiniais dirbti tenka gana retai. Su vienu kitu mokiniu kas kelinti metai.“ (L7) // „Retai. Ne, tikrai ne kasmet.“ (L5) // „Retai, kas 2–3 metai.“ (L1) // „Retai. Prieš 3 metus dar teko“ (L11) // „Kas 2–3 metai.“ (L3)

Keletas logopedų nurodė, kad su mikčiojančiais mokiniais jiems tenka dirbti kiekvienais metais, bet tik su keliais mokiniais.

Didžioji dauguma logopedų nurodė, kad jie su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais dirba ne kiekvienais mokslo metais. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad logopedines pratybas lankančių mokinių skaičius iš tiesų nėra didelis. Šis kalbėjimo sutrikimas, logopedų nuomone, gana retas.

Logopedams įvertinant vaiką svarbu išsiaiškinti sutrikimą sukėlusias priežastis, mikčiojimo požymius, kaip mikčiojantysis pradinį klasių mokinys apibūdina save. Kaip nurodo

Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 139), sklاندaus kalbėjimo, mikčiojimo pokyčių ir užsikirtimų dažnumo stebėjimas ir vertinimas padeda diagnozuoti sutrikimą ir numatyti logopedinės pagalbos tikslus. Buvo siekiama išsiaiškinti, kokia logopedų patirtis atpažįstant retai pasitaikančio kalbėjimo sutrikimo požymius.

3 lentelė

Logopedų išskirti mikčiojimo požymiai būdingi pradinų klasių mokiniams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Mikčiojimo, užsikirtimų ypatumai bendraujant	Pirminiai	„Kartoja pirmą žodžio garsą, skiemenį; būna pasikeitęs balsas, kalba lėtai...“ (L8) „...garsų, skiemenų pakartojimai, garsų tęsimai.“ (L10) // „...tylūs užsikirtimai, garsų tęsimai, pakartojimai.“ (L6) // „...nori pasakyti greitai, užsikerta, tada kalbėjimo tempas pasikeičia.“ (L4) // „...kalba gana greitu tempu, būna dienų, kai visai nemikčioja, mikčioja tardamas žodžius, prasidedančius priebalsiu k...“ (L7) // „Užsikirtimai žodžio pradžioje, sunku pradėti kalbėti...“ (L5)// „Apsunkinta rišlioji kalba, žodžių paieška...“ (L2) // „Lėtas kalbėjimo tempas, užsikirtimai, atrodo lyg žodyno stoka, ilgai ieško žodžių ...“ (L1) // „Ritmo ir kalbos tempo sutrikimas, nesklandi kalba, nevalingi sustojimai, skiemenų pakartojimai pakankamai dažni.“ (L3) // „Kalbos tempo ir ritmo sutrikimas, dėl ko sutrinka normalus bendravimas, sutrikimas pasireiškia nesklandžia kalba, nevalingais sustojimais, atskirų garsų ar skiemenų pakartojimais.“ (L9)//
	Antriniai judesiai	„...judina galvą, ranka kažką lyg maigo.“ (L8) // „Nenoras kalbėti, pasakoti, kalbant atsakymai būna labai trumpi: taip, ne.“ (L11) // „...įtampos atsiradimas kalbos padarguose.“ (L6) // Fizinė kalbos aparato įtampa ...“ (L10)//

Interviu duomenys rodo, kad logopedai pradinų klasių mokinių kalboje daugiausiai išvelgia pirminius mikčiojimo požymius. Logopedai pastebi, kad mikčiojimo intensyvumas kinta. Kaip žinia, mikčiojimo kitimui turi įtakos daug veiksnių. Atkreipia dėmesį į pasikeitusį mokinio balsą. Dažniausiai mikčiojančio vaiko kalboje logopedai girdi ir mato garsų ir skiemenų pakartojimus, garsų tęsimus, pasikeitusį kalbėjimo tempą. Pažymi, kad šiems vaikams būdinga ilgesnė žodžių paieška. Dalis logopedų nurodė, pastebintys lydimuosius judesius ir fizinę įtampą. Kaip teigia Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 60–61), pradžioje lydimieji judesiai gali padėti įveikti fizinę įtampą. Galima būtų teigti, kad logopedai geba išvelgti individualius mikčiojančių vaikų požymius, kad galėtų taikyti logopedinio poveikio priemones.

Mokslinėje literatūroje (Makauskienė, 2004; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2009; Shapiro, 2015; Kantanavičiūtė, 2018; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019) teigiama, kad mikčiojimą reikia

vertinti kaip daugiadimensinį sutrikimą. Vertinant sutrikimą svarbu atsižvelgti į kiekvieną struktūros komponentą. Visi penki komponentai sudaro unikalią, konkrečiam asmeniui būdingą struktūrą, pasižyminčią skirtingu požymių dažnumo, pobūdžio ir mikčiojimo trukmės poveikiu (Kantanavičiūtė, 2017).

Logopedai (L1, L2, L3, L5, L6, L9, L4), paklausus į kokius mikčiojimo struktūros komponentus derėtų atsižvelgti dirbant su pradinių klasių mokiniais, dažniausiai nurodė, kad į visus: motorinį, emocinį, lingvistinį, kognityvinį, socialinį. „*Manyčiau, kad į visus, nes visas tarpusavyje labai susiję. Labai svarbu, ką mikčiojantis žino apie mikčiojimą, kaip jį supranta. Kuo daugiau yra žinių apie sutrikimą, tuo lengviau ir tiksliau galima identifikuoti užsikirtimus, su mikčiojimu susijusių įtampų ir efektyviau keisti kalbėjimą. Svarbią vietą užima mikčiojančiojo jausmų ir emocinių reakcijų keitimas.*“ (L6) // „*Atkreipiu dėmesį į visus.*“ (L9) // „*Reikia atsižvelgti į visus komponentus. Kognityvinį įvedu ne iš karto.*“ (L10) // Keletas ilgesnį darbo stažą turinčių logopedų išskyrė motorinį (L7, L8, L11).

„*Pirmiausiai žiūriu, koks vaiko mikčiojimas, ar vaikas kartoja tą patį garsą ar sunku pradėti kalbėti, būna ilgos tylos pauzės. Motorinis, manau svarbiausias.*“ (L11) // Taip pat (L7, L8) nurodė, kad svarbūs yra lingvistinis ir emocinis komponentai, o L8 akcentavo ir kognityvinio komponento reikšmingumą. „*Kartais vaikas nenori kalbėti, kad būtų drąsiau duodu jam barškančią dėžutę ar žaisliuką, jis ją varto ar maigo, užsimiršta apie mikčiojimą ir drąsiau ima kalbėti.*“ (L8) // Emocinis ir kognityvinis komponentai susiję su vaiko elgesiu ir skatina mikčiojimo pasireiškimą, todėl logopedams jie yra svarbūs. Kaip nurodo Ivoškuvienė, Makauskienė (2008, 2019), mikčiojimo struktūros komponentai yra neatsiejami vienas nuo kito, todėl logopediniame darbe svarbu atsižvelgti į visus mikčiojimo struktūros komponentus ir, atsižvelgus į kiekvieno vaiko ypatumus, užtikrinti integruotą visų penkių komponentų poveikį.

Interviu atskleidė, kad logopedai pradinių klasių mokinių mikčiojimui sušvelninti ar įveikti taiko šiuos būdus: moko kalbinio kvėpavimo (L2, L4, L5, L7, L8, L9, L10, L11, L6, L1, L3), laipsniškai sunkina užduotis (L2, L7, L8, L10, L11, L6, L1, L3, L4, L5, L9), moko švelniai tarti garsus žodžio pradžioje (10 logopedų) ir kitose žodžio vietose (10 logopedų), moko kalbėti lėtu tempu (L3, L5, L7, L9, L10, L6, L1, L2, L4, L8), moko deklamuoti (L2, L11, L16, L1, L3, L4, L7, L5, L8, L10), tobulina fonacijos įgūdžius (L2, L4, L8, L10, L11, L7, L9). „*Labai sunku vaikui sakyti žodžius, kai pirmas garsas k, užsikerta, mokau atsipalaiduoti, tarti be įtampos*“ (L7) // Mokydami sklandaus kalbėjimo taiko automatizuotą kalbą (L4, L6, L1, L2, L3, L5, L7, L10), kartojamąją kalbą (L5, L4, L8, L9, L10, L6), lydimąją kalbą (L5, L2, L3, L4, L7, L9, L10). „*Kartu su vaiku įkvepiame ir sakome savaitės dienas arba skaičiuojam nuo 1 iki 10*“ (L4) // „*Žodžius tariame abu kartu, tada nemikčioja*“ (L3) // „*Pirmiausiai pasakau aš žodį ar junginį, o paskui sako tą patį ir vaikas*“ (L6) // Pradinių klasių mokiniai mokomi atpalaiduoti įtampą

užsikirtimo metu (L1, L7, L8, L9, L10, L11, L6, L2, L3, L4, L5), kad galėtų švelniai tarti garsus. Logopedai nurodė, kad labai svarbu palaikyti akių kontaktą su vaiku (L2, L7, L8, L11, L6, L1, L3, L4, L5, L9, L10), kuris skatina pasitikėti savimi, ugdo socialinius mikčiojančio kalbėjo įgūdžius. „*Kalbėdamas niekada nežiūri į akis, nes gėdijasi. Paprašau žiūrėti į mane*“. (L2)//. „*Matau kada vaikas būna ne toks kaip visad. Bandau išsiaiškinti, kas nutiko, noriu, kad išsakytų, ką jaučia*“. (L2)//. Interviu atskleidė, kad logopedai su pradinį klasių mokiniais aptaria emocijas, jausmus (L6, L2, L1, L3, L7, L8, L9, L10). Mokslinėje literatūroje (Ivoškuvienė, Makauskienė, Vizel, Kelman, Wheeler, Guitar, Peters) emocijoms ir jausmams atspindėti rekomenduojamą piešimo būdą taiko vos keletas logopedų (L1, L5). „*Paprašau, kad vaikas nupieštų daiktą ar gyvį, kuris yra panašus į jo mikčiojimą*“. (L5)//. O literatūroje (Dell, Guitar, Peters, Ivoškuvienė, Makauskienė, Žutautienė) nurodyto pseudo mikčiojimo ir kalbėjimo įrašymo, kaip parodė interviu, logopedai praktiniame darbe netaiko. Keletas logopedų nurodė, kad darbe su mikčiojančiais pradinį klasių mokiniais jie taiko sustojimą (atsipalaidavimą, tarimą lėtu tempu), diafragminio kvėpavimo, balso ir ritmikos derinį. Interviu metu logopedai papasakojo, kokių būdų jie netaiko („...žinau tokį tylos režimą, jeigu stipriai mikčioja rekomenduoju tėvams namuose, bet mokykloje nėra sąlygų jį taikyti.“. (L8)//. „Žinau, kad reikia daryti vaiko kalbos įrašus, bet nedarau.“ (L2)//. „Yra daug tų būdų, pvz.: ir pokalbis telefonu, bet šio amžiaus vaikams dar netinka“. (L6)//.

Šio tyrimo ir Makauskienės, Ivoškuvienės, Ruškaus (2006) tyrimo duomenys skiriasi. Tyrimo duomenys rodo, kad logopedai taiko sklandų kalbėjimą ugdančius būdus (kalbinio kvėpavimo mokymą, laipsnišką kalbinių užduočių sunkinimą, deklamavimą, kalbėjimo tempo sulėtinimą, švelnios žodžio pradžios tarimą, lydimąją kalbą, automatizuotą kalbą, kartojamąją kalbą, deklamavimą, fonacijos mokymą). Išaiškėjo, kad logopedai atsižvelgia į mikčiojimo struktūros daugiadimensiškumą, geba atpažinti mokinio individualius poreikius, todėl taiko mikčiojimo keitimo (moko atpalaiduoti įtampą užsikirtimo metu), mikčiojimo analizavimo bei požiūrio ir emocijų keitimo (aptaria mikčiojančio jausmus, piešia) būdus.

4 lentelėje pateikiami pradinį klasių mokinių mikčiojimui sušvelninti ar įveikti naudojami metodai ir programos.

Pradinių klasių mokinių mikčiojimo įveikimo metodai / programos

Kategorija	Subkategorija	Pasikartojančių teiginių skaičius
Metodai	Laipsniško perėjimo nuo lydimosios prie savarankiškos kalbos metodas	9 pasikartojimai <i>L1, L2, L4, L5, L6, L7, L9, L10, L11.</i>
	Dainavimo metodas	10 pasikartojimų <i>L1, L2, L3, L4, L5, L6, L8, L9, L10, L11.</i>
	Logopedinės ritmikos metodas	9 pasikartojimai <i>L2, L3, L4, L5, L6, L8, L9, L10, L11.</i>
	Uždelsto girdimojo ryšio metodas	1 pasikartojimas <i>L4.</i>
	Įtampos mažinimas ir relaksacija	8 pasikartojimai <i>L1, L2, L3, L5, L6, L8, L9, L10.</i>
Programos	Nevengimo terapija	2 pasikartojimai <i>L7, L9.</i>
	Sklandaus kalbėjimo taisyklių programa	6 pasikartojimai <i>L1, L3, L7, L5, L9, L10.</i>
	Kompiuterinė mikčiojimo įveikimo programa	4 pasikartojimai <i>L1, L3, L9, L10.</i>
	Kompleksinė mikčiojimo įveikimo programa	3 pasikartojimai <i>L2, L5, L1.</i>

Interviu atskleidė, kad dirbdami su mikčiojančiais jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokiniais logopedai dažniausiai taiko dainavimo metodą (10 logopedų), laipsniško perėjimo nuo lydimosios prie savarankiškos kalbos metodą (9 logopedai), logopedinę ritmiką (9 logopedai), įtampos mažinimą ir relaksaciją (8 logopedai) „Svarbu, kad vaikas nebūtų įsitempęs pratybų metu, kad būtų ramus ir nebijotų“ (*L1*)// „Ir mažiau jaudinasi, nerimauja, stengiuosi, kad atsipalaiduotų“ (*L3*). Dainavimas, kaip pažymi Ivoškuvienė, Makauskienė (2019, p. 268), artimas kalbėjimui, dainuojant stimuliuojama raumenų veikla tiesiogiai susijusi su kvėpavimu, fonacija ir artikuliacija. Sklandaus kalbėjimo taisyklių programą pradinių klasių mokinių mikčiojimui sušvelninti taiko 6 logopedai. „Kad galėtų ištarti frazes reikia mokytis diafragminio kvėpavimo. Iškvėpimas labai trumpas būna“ (*L7*)// „Labai skuba, reikia priminti, kad nusiramintų ir kalbėtų lėtai“ (*L5*). Perėjimas nuo lydimosios prie savarankiškos kalbos vyksta etapais ir kiekvienam pradinių klasių mokiniui yra individualus, priklausantis nuo jo gebėjimų ir mikčiojimo laipsnio. Ne tokios populiarios logopedų darbe su šio amžiaus tarpsnio mokiniais yra nevengimo terapija (2 logopedai), kompiuterinė mikčiojimo įveikimo programa (4 logopedai), kompleksinė mikčiojimo įveikimo programa (3 logopedai), uždelsto girdimojo ryšio programa (1 logopedas). Šio interviu ir Makauskienės, Ivoškuvienės ir Ruškaus (2006) atlikto kokybinio tyrimo duomenys yra panašūs. Logopedai geriausiai žino, kaip teigiama anksčiau atlikto tyrimo

analizėje, ir, kaip paaiškėjo iš interviu, ir taiko šiuos metodus: dainavimą, laipsnišką perėjimą nuo lydimosios prie savarankiško kalbos, logopedinę ritmiką. Mokslinėje literatūroje (Beliakova, Djakova, 2003; Vizel, 2012; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019) išryškintas žaidimų ir vaidmenų terapijos taikymas jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams, bet tyrimo dalyviai jų netaiko.

5 lentelėje pateikti interviu duomenys apie mišrios terapijos taikymą.

5 lentelė

Mišrios terapijos taikymas

Kategorija	Subkategorija	Interviu atsakymų pavyzdžiai
Mišrios terapijos pasirinkimo veiksniai	Atsižvelgiama į individualius kiekvieno mikčiojančio poreikius	„... į vaiko kalbėjimą ir amžių.“ (L1) // „...kokia yra emocinė mokinio būklė.“ (L6) // „...kokie veiksniai turi įtakos vaiko kalbai, ar jis nesigėdija kalbėti...“ (L10) // „...atkreipiu dėmesį į kalbėjimo tempą, stebiu, ar vaikas palaiko akių kontaktą.“ (L3) // „... svarbu vaiko emocijos, mikčiojimo požymiai“ (L5) // „... į mikčiojimo pobūdį.“ (L4) // „...įvertinu, koks mikčiojimo laipsnis, tipas, ar bijo kalbinių situacijų“ „... į mikčiojimo sunkumą“.“ (L11) // „... kokie yra lydintys sutrikimai.“ (L6) // „... į anamnezę“ (L2) // „... į amžių“.“ (L2) // „... į vaiko emocijos ir jausmus.“ (L8) // „stebiu, ar vaikas nejaučia įtampos, nevengia bendrauti“ (L9) //
	Atsižvelgiama į gautą pagalbą, socialinę aplinką	„... pokalbis su tėvais, esant galimybei, su darželio logopedu, ką taikė, kas pasiteisino, o kas ne“ (L10) // „... į gautą pagalbą anksčiau.“ (L2) // „... socialinę aplinką“ (L3) //

Vienu reikšmingiausių veiksnių logopedai nurodė mikčiojimo pobūdžio (laipsnio, tipo), mikčiojimo požymių (išorinių ir vidinių) ir emocijų bei jausmų įvertinimą. Logopedų patirtys rodo, kad svarbu atsižvelgti į mikčiojančio vaiko amžių ir išsiaiškinti kitus vaiko sutrikimus bei anamnezės duomenis. Taip pat jie pažymėjo, kad prieš taikant mišrią terapiją būtina išsiaiškinti darželio logopedės ir tėvų anksčiau taikytus būdus. Logopedai išskyrė mikčiojančio vaiko socialinės aplinkos įvertinimo reikšmingumą. Iš interviu išaiškėjo, kad prieš pradėdami taikyti mišrią terapiją logopedai įvertina vaiką, jo socialinę aplinką ir gautos pagalbos veiksmingumą. Keletas logopedų nurodė, kad stengiasi užmegzti draugiškus santykius su vaiku. Mokslinėje literatūroje nurodoma (Kantanavičiūtė, 2018; p.35; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019, p.164), kad atsižvelgus į mikčiojimo struktūros daugiadimensiškumą, į mikčiojančiojo amžių, mikčiojimo pobūdį ir sunkumą, yra taikomi skirtingų mikčiojimo terapijos kryptių elementai, o ne atskirai taikomos mikčiojimo modifikavimo / keitimo ar sklendaus kalbėjimo ugdymo programos.

Kaip nurodo Zebrovski (1998, cit. Ivoškuvienė, Makauskienė, 2008, p. 27; 2007, cit., Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019, p. 203), negatyvių vaiko jausmų ir požiūrio į mikčiojimą keitimas, sklendaus kalbėjimo įgūdžių mokymas ir taikymas kasdieniniame gyvenime, pasitikėjimo savimi skatinimas, efektyvių bendravimo įgūdžių ugdymas, yra pagrindiniai logopedinės pagalbos tikslai.

Interviu atskleidė, kad visi šie tikslai svarbūs darbe su mikčiojančiais pradinį klasių mokiniais. „Reikia išmokyti vaiką taisyklingo kvėpavimo, tuomet lengviau ištaria žodžius, nes nepritrūksta oro“. (L1)// „Neskubinti vaiko, viską daryti lėtai ir nuosekliai“. (L3)// „Mūsų logopedų, tikslas, kad vaikas galėtų nemikčiodamas kalbėti ne tik pas mane“. (L11)// „Kai klasėje kalba, ir nemikčioja, perkelia ką mokėmės“. (L8)// „Kai sklandžiai kalba su klasiokais pačiam smagiau“. (L6)// „Labai apsidžiaugiu, kai vaikas nemikčioja kažko klausdamas mokyklos budėtojos“. (L10)// „Svarbu, kad vaikas nebijotų kalbėti“. (L7)// „Dažnai varžosi ir visai nekalba. Reikia padrąsinti“. (L5)// „Visuomet pagiriu, kartais ir nepelnytai, kad tik įgautų pasitikėjimo savimi“. (L2)// „Kartais kiti vaikai pasišaipo, o mikčiojantis dar labiau užsisiklėndžia. „Aš jį dažniau padrąsinu, pasidžiaugiu ir pagiriu, kai pavyksta sklandžiau kalbėti“.

Logopedai nurodė, kokias jie taiko darbo formas su mikčiojančiais pradinį klasių mokiniais. Išsiaiškinta, kad vyrauja logopedinio darbo formų įvairovė: individualios pratybos (4 logopedai), individualios pratybos derinamos su grupinėmis (4 logopedai), grupinės pratybos, o kartais individualios derinamos su grupinėmis (1 logopedas), ir individualios, ir grupinės pratybos (2 logopedai). Keletas logopedų nurodė, kad ne visuomet pavyksta individualiai dirbti dėl didelio logopedines pratybas lankančių mokinių skaičiaus. Mokslinėje literatūroje nurodoma (Van Riper 1982, Shapiro, Murphy, 1999, Cmela, Reardon, 2003, cit. Ivoškuvienė, Makauskienė, Bružinskienė, 2007), kad grupinės pratybos padeda toleruoti mikčiojimą, žadina motyvaciją, keičia neigiamas nuostatas ir jausmus.

Interviu atskleidė darbo su mikčiojančiais jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais intensyvumą. Didžioji dalis logopedų (6 logopedai) nurodė, kad yra dirbama 2–3 kartus į savaitę. 1 kartą į savaitę logopedines pratybas organizuoja 4 logopedai, o kasdien – 1 logopedas. Mokslinėje literatūroje minima, kad mikčiojimui susilpnėjus logopedinės pratybos yra retinamos iki vieno karto į mėnesį, tačiau nė vienas logopedas nenurodė, kad mikčiojimui susilpnėjus ima retinti logopedines pratybas.

Iš anketinės apklausos ir interviu išaiškėjo, kad tiek pradinį klasių mokytojams, tiek logopedams retai tenka dirbti su mikčiojančiais pradinį klasių mokiniais. Ir pradinį klasių mokytojai ir logopedai nurodė pastebintys šiuos mikčiojimo požymius: a) lėtą kalbėjimo tempą, b) užsikirtimus sakinio, žodžio pradžioje, c) skiemenų, garsų tęsimą; d) varžymąsi ir vengimą kalbėti, e) lydimuosius judesius. O logopedai dar išskyrė artikuliacinio aparato įtampą kalbėjimo metu. Iš tyrimo išaiškėjo, kad mikčiojimo cikliškumas yra atpažįstamas mokytojų bei logopedų.

Siekiant padėti mokiniui sušvelninti ar įveikti šį kalbėjimo sutrikimą svarbi mokytojų ir logopedų diskusija, patirčių aptarimas. Mokytojai visos klasės mokinius supažindina su mikčiojimu ir jų klasėse ugdomi mokiniai nebijo mokytojams užduoti klausimų, bet jaučia baimę

garsiai kalbėti klasėje, nepasitiki savo jėgomis bei dažnai vengia garsiai skaityti ir pasakoti. Mokytojų žinios ir pasirengimas ugdyti mikčiojančius mokinius nepakankami, todėl jie ne visuomet pasirenka tinkamus pagalbos būdus mikčiojančiam mokiniui. Pradinių klasių mokytojai bendrauja su mokyklų logopedais ir iš jų gauna daugiausiai žinių apie mikčiojimą. Atsižvelgdami į mokytojų nurodytus ir įvertinimo metu pastebėtus mikčiojimo požymius, mikčiojimo daugiadimensiškumą logopedai planuoja logopedinės pagalbos tikslus. Logopedai taiko būdus, padedančius sumažinti užsikirtimus ir ugdančius sklandų kalbėjimą, padedančius keisti ir analizuoti mikčiojimą, bei požiūrio ir emocijų keitimo būdus. Tyrimas atskleidė, kad sklandaus kalbėjimo įgūdžių pritaikymas kasdieniniame gyvenime vienas svarbiausių logopedinės pagalbos tikslų, o pratybos realiose kasdienėse situacijose ir akių kontakto su pašnekovu palaikymas, ugdo socialinius mikčiojančiojo kalbėjimo įgūdžius.

2.5. Tyrėjos refleksija

Mano darbo tikslas buvo atskleisti pradinių klasių mokinių mikčiojimo įveikimo būdus ir galimybes pradinių klasių mokytojų ir logopedų požiūriu. Aš, kaip pradinių klasių mokytoja, turiu patirties darbe su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais. Pirmoji pažintis su mikčiojančiu mokiniu buvo po studijų, pirmaisiais darbo metais. Tuomet apie šį sutrikimą žinojau labai mažai. Berniukui nekilo sunkumų įsisavinant mokomąją medžiagą, jo mikčiojimo net nepastebėdavau. Po mokslo metų berniuko tėvai man dėkojo ir dėsi, kad jų vaikas nustojo mikčioti. Jaučiausi pagyrų neverta, nes nieko nebuvau padariusi, kad jo kalbėjimas pasidarytų sklandesnis. Tuomet apie pagalbos būdus mikčiojantiems mokiniams net girdėjusi nebuvau.

Po kelerių metų klasėje vėl turėjau mikčiojantį mokinį. Berniuko mikčiojimas buvo labai stiprus. Jis sirgo epilepsija, turėjo elgesio problemų. Nežinojau, kaip elgtis su vaiku, kaip jam padėti. Pagalbos būdų ir patarimų prašydavau pas logopedę. Logopedė patarė man pakartoti vaiko pasakytas frazes, jo neskubinti, prieš pradedant vaikui kalbėti, priminti, kad įkvėptų. Bandžiau vadovautis šiais logopedės patarimais. Tuomet patyriau didžiulių iššūkių.

Šiais mokslo metais savo klasėje mokau mikčiojantį vaiką, mūsų pažintis jau tęsiasi ketvirtus metus. Ruošdamasi rašyti darbą ieškojau medžiagos, perskaičiau nemažai mokslininkų patarimų padedančių sušvelninti mikčiojimą. Patarimus išbandydavau praktiškai: pasodinau vaiką arčiau mokytojos stalo, nes esant pašnekovui toli, teigiama, kad mikčiojimas sustiprėja. Pastebiu, kad berniukas kalbėdamas pertraukų metu su manimi visai nemikčioja, o pamokose jo mikčiojimas sustiprėja. Kalbėdama su vaiku visuomet žiūriu jam į akis. Dabar žinau nemažai pagalbos būdų mikčiojančiam mokiniui: kalbėjimo laiko pailginimą, kalbėjimą lėtesniu tempu, akių kontakto su pašnekovu palaikymą, dėmesio nekreipimą į mikčiojimą. Kaip pradinių klasių mokytoja ir tyrėja, galiu teigti, kad jie iš tiesų padeda sušvelninti mokinių mikčiojimą. Kaip

tyrēja išsiaiškinau, kad ne visi mokytojai žino pagalbos mikčiojančiam mokiniui būdus, iš savo nepatyrimo kartais taiko visiškai netinkančius.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad mikčiojimas yra multidimensinis sutrikimas, kuriam būdingas cikliškumas, o jį sukeliančios ir sustiprinančios situacijos yra individualios. Be išorinių mikčiojimo požymių pradinių klasių mokiniams būdingos neigiamos emocijos, kalbėjimo baimė ir vengimas. Mokyklos lankymo pradžia ir patiriamas mokyklinis nerimas sustiprina mikčiojimą. Mokytojų padrąsinimas, pareigų skyrimas, pagyrimai, asmens gabumų akcentavimas, asmenybės priėmimas, vienodų galimybių mokiniams suteikimas, draugiški santykiai su bendraklasiais teigiamai veikia mikčiojantį pradinių klasių mokinį. Taikomi logopedinės pagalbos būdai ir metodai turi užtikrinti poveikį visiems mikčiojimo struktūros komponentams.
2. Pradinių klasių mokytojų patirtys parodė, kad nemažą darbo stažą turintys mokytojai yra ugde vos po keletą mikčiojančių mokinių. Mokytojai atpažįsta išorinius ir vidinius mikčiojimo požymius, identifikuoja mikčiojantiems dažniausiai kylančius sunkumus, klasėje stengiasi sukurti tolerantišką atmosferą. Dažniausiai mokytojų taikomi pagalbos būdai:
 - a) logopedo rekomenduojami būdai, kaip dirbti su mikčiojančiu mokiniu;
 - b) tėvų pastebėti pagalbos būdai vaikui, rekomenduotini mokytojui;
 - c) laukimas, kol mokinys užbaigs pradėtą mintį;
 - d) priminimas kalbėti lėtu tempu.Tyrimas parodė, kad mokytojų pasirengimas ugdyti mikčiojančius vaikus bei turimos žinios apie mikčiojimą yra nepakankami, kartais pasirenkami pagalbos būdai, nesusiję su mikčiojimo sušvelninimu.
3. Logopedai atsižvelgia į mikčiojimo struktūros daugiadimensiškumą, identifikuoja išorinius ir vidinius pradinių klasių mokinių mikčiojimo požymius ir svarbiausiu logopedinės pagalbos tikslu laiko sklandaus kalbėjimo įgūdžių pritaikymą kasdieniniame gyvenime. Be sklandaus kalbėjimo ugdymo būdų yra taikomi mikčiojimo keitimo, mikčiojimo analizavimo, požiūrio ir emocijų keitimo būdai. Logopedai netaiko žaidimų ir vaidmenų terapijos, *pseudo* mikčiojimo, nedaro kalbėjimo garso įrašų.

Literatūra

1. Astašenko, O. (2008). *Kvėpavimo gimnastika pagal Strelnikovą. Paradoksalu, bet efektyvu!* Vilnius: Santva.
2. Avižonienė, I. (1998). *Nervų ligos*. Vilnius: Avicena.
3. Budrienė, R. (2005). *Integracinės logopedinės ritmikos metodo galimybės šalinant mikčiojimą. Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas*. Mokslinės konferencijos „Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigose“ medžiaga. Šiauliai: VŠĮ „Šiaulių universiteto biblioteka“.
4. Danilavičius, J. (2006). *Mikčiojimas įveikiamas*. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“.
5. Dell, C. W. (200). *Mokinių mikčiojimo šalinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Breitenfeldt, D. H., Lorenz, D. R. (2007). *Sėkminga mikčiojimo valdymo programa. Mikčiojantiems paaugliams ir suaugusiems*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
7. Ivoškuvienė, R. (1993). *Mikčiojimas*. In A. Garšvienė, R. Ivoškuvienė, Logopedija. Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakulteto studentams. Kaunas: Šviesa, p. 223–260.
8. Ivoškuvienė, R. (1999). *Mikčiojimas – kompleksinė problema*. *Specialusis ugdymas*, 2, 89–93.
9. Ivoškuvienė, R. (2000). *Vaiko požiūris į savo mikčiojimą*. *Specialusis ugdymas*, 3, 63–69.
10. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2005). *Mikčiojimo įveikimas derinant sklandaus kalbėjimo ir mikčiojimo modifikavimo sistemas*. *Specialusis ugdymas*, 2 (13), 123–129.
11. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2006). *Moksleivių, jų tėvų ir pedagogų požiūrio į mikčiojimą kokybinė analizė*. *Specialusis ugdymas*, 2 (15), 37–45.
12. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V., Bružinskienė, V. (2007). *Šeimoje mikčiojantis vaikas*. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 5, 396–407.
13. Ivoškuvienė, R., Radavičienė, S. (2007). *Mikčiojimo ir mokyklinio nerimo rūšys*. *Specialusis ugdymas*, 1 (16), 68–77.
14. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2009). *Multidimensinis požiūris į mikčiojimą. Teoriniai ir praktiniai aspektai*. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*, 12 (2), 108–112.
15. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2009). *Pedagogų, ugdančių mikčiojančius mokinius, patirtis*. *Specialusis ugdymas*, 1 (20), 85–92.
16. Ivoškuvienė, R., Gerulaitis, D., Kairienė, D., Makauskienė, V. (2010). *Logopedinė pagalba kleteringu pasižymintiems vaikams*. *Specialusis ugdymas*, 1 (22), 110–121.

17. Ivoškuvienė, R. (2011). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų įveikimas remiantis logopedijos mokslo pasiekimais: mokslo darbų apžvalga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2019). *Sklandaus kalbėjimo sutrikimai: teorija ir praktika*. Kaunas: Vitae Litera.
19. Yairi, E., Seery, C.H. (2015). *Stuttering Foundations and Clinical Applications*. Prieiga internete: <https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/1/3/3/0133352048.pdf> [žiūrėta 2019-11-15].
20. Yaruss, J.S., Quesal, R., W. (2004). *Stuttering and the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF): An update*. Prieiga internete: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0021992403000522?via%3Dihub> [žiūrėta 2019-11-16].
21. Yaruss, J.S., Coleman, C. E., Quesal, R. W. (2012). *Stuttering in School-Age Children: A Comprehensive Approach to Treatment*. Prieiga internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23047437> [žiūrėta 2019-11-17].
22. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1998). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai*. J.Ambrukaitis (Sud.). Specialiųjų poreikių vaikai, 49–60. Šiauliai.
23. Goštautas, A., Pilkauskienė, I., Makauskienė, V. (2002). *Mikčiojančių pradinių klasių moksleivių verbalinio mąstymo ypatumai. Specialusis ugdymas*, 1 (16), 46–53.
24. Guitar, B., Prters, T. (2003). *Metodų derinimas šalinant mikčiojimą. Mikčiojančiųjų konsultavimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Fraser, M. (1998). *Mikčiojančiųjų saviterapija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Kantanavičiūtė, R. (2017). *Multidimensinis požiūris į mikčiojimo vertinimą ir įveikimą. Jaunųjų mokslininkų darbai*, 47 (1), 14–19.
27. Kantanavičiūtė, R. (2018). *Interprofesinė pagalba ankstyvojo amžiaus mikčiojančiam vaikui ir jo šeimai, taikant multidimensinę intervenciją*. Mokslo daktaro disertacija. Šiauliai.
28. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
29. Kilikevičienė, V. (2014). *Neurozės ir nerimo sutrikimai. Sveikatos ABC*, 10 (179), 4-5.
30. Kelman, E., Wheeler, S. (2014). *Cognitive Behaviour Therapy with children who stutter*. Prieiga internete: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815020492> [žiūrėta 2019-11-19].
31. Cottrell, S. (2018). *Pasikalbėkime apie mikčiojimą? Vadovas draugams, artimiesiems, specialistams*. Vilnius: Pamėginčius.

32. Kriščiūnas, A. (2002). *Neurozė. Neurologiniai negalavimai ir jų gydymas*. Vilnius: UAB „Ciklonas“.
33. Krutulienė R., Makauskienė V. (2012). *Meninės veiklos elementų taikymas mikčiojimui įveikti. Specialusis ugdymas*, 1 (26), 132-139.
34. Makauskienė, V. (2005). *Multidimensinis požiūris į mikčiojimą. Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas. Mokslinės konferencijos „Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo ugdymo įstaigose“ medžiaga*. Šiauliai: VŠĮ „Šiaulių universiteto biblioteka“.
35. Makauskienė V., Ivoškuvienė R., Ruškus J. (2006). *Pagalbos mikčiojantiems teikimas Lietuvoje: praktika, metodai, tendencijos. Specialusis ugdymas*, 1 (14), 123–137.
36. Makauskienė V., Ivoškuvienė R. (2008). *Mokinių mikčiojimo įveikimas*. Fridas
37. Makauskienė V. (2008). *Vaikų mikčiojimo terapija: metodų apžvalga ir derinimo galimybės. Nervų ir psichikos ligos* 6 (36), 6–8.
38. Makauskienė, V. (2008). *Logopedinės pagalbos mikčiojantiems moksleiviams modeliavimas į vaiką orientuoto ugdymo paradigmoje*. (Daktaro disertacija, rankraštis, Šiaulių universitetas).
39. Makauskienė, V., Ivoškuvienė, R., Luneckienė, A. (2010). *Logopedinė pagalba mikčiojantiems ikimokyklinio amžiaus vaikams*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
40. Makauskienė, V., Ivoškuvienė, R. (2011). *Tėvų ir vaiko interakcijos metodas mikčiojimui įveikti. Mokomoji knyga*. Kaunas: Buhalteris.
41. Makauskienė, V., Ivoškuvienė, R. (2012). *Mikčiojančių mokinių sklandaus kalbėjimo ugdymas. Metodinė priemonė*. Kaunas: Gudragalvis.
42. Mažeikienė, V. (2019). *Kai augti sunku. Vaikų ir paauglių psichologinės problemos ir jų sprendimo būdai*. Vilnius: Tyto alba.
43. Pileckaitė – Markovienė, M., Nasvytienė, D., Bumblytė, D. (2004). *Vystymosi psichologija. Vaikystė*. Vilnius: Enciklopedija.
44. Robichaud- Rincon, G., M. (2007). *Vaikas kenčia pažėminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
45. Samsonienė, L. (2006). *Specialiųjų poreikių vaikai ir jų socialinė integracija. Mokomoji knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
46. Shapiro, A. D. (2015). *Mikčiojantys mokyklinio amžiaus vaikai. Teigimas požiūris į bendravimo laisvės siekimą. Specialusis ugdymas*, 1 (32), 53–78.
47. Steponkutė, L. (2007). *Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojai apie mikčiojimą ir jo įveikimą. Specialusis ugdymas, priedas*, 59–66.

48. Šinkariova, L. (2010). *Vaikų ir paauglių psichopatologija. Mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
49. Zambacevičienė, E., I. (2006). *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
50. Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.
51. Žutautienė, N. (2000). *Padėkime mikčiojančiam vaikui*. Mažeikiai: Vitae Littera.
52. Žutautienė, N. (2013). *Padėkime mikčiojančiam vaikui*. Mažeikiai: Vitae Littera.
53. Белякова, Л. И., Дьякова, Е. А. (2003). *Логопедия: Заикание*. Москва: Изд. Центр. Академия.
54. Белякова, Л.И. (2015). *Заикание: проблемы теории и практики*. Москва: Национальный книжный центр. Prieiga internete:
https://www.nbcmedia.ru/upload/iblock/ac2/belyakova_verstka.pdf [žiūrėta 2019-11-15]
55. Глухов, В. (2018). *Основы специальной педагогики и специальной психологии*. Москва : Издательство Юрайт.
Prieiga internete: <https://www.biblio-online.ru/bcode/442394> [žiūrėta 2019-11-18]
56. Поварова, И.А. (2004). *Коррекция заикания в играх и тренингах*. СПб.: Питер
57. Визель, Т (2012). *Коррекция заикания у детей*. Москва: АСТ.

Summary

Bachelor thesis analyses the experience of elementary school teachers and speech therapists in overcoming stuttering of elementary school pupils.

Subject of the research is overcoming stuttering of elementary school pupils.

Purpose of the research is to reveal the stuttering overcoming methods of elementary school pupils and possibilities in respect of elementary school pupils and speech therapists.

Research methods: analysis of scientific literature, interview, questionnaire survey, analysis of interview data contents.

Research sample. 64 elementary school teachers and 11 speech therapists participated in the research. The research was carried out in Vilnius in October - November 2019.

The main findings of empirical research

1. Teacher experience has shown that teachers with considerable work experience educated only a few stuttering students. The teachers recognise external and internal signs of stuttering, identify the most usual difficulties for stuttering people. They try to create a tolerant atmosphere in a classroom. The most usual methods of assistance applied by teachers are :

- a) discussion of assistance methods with speech therapist;
- b) discussion of assistance methods with parents;
- c) waiting for the pupil to finish the thought;
- d) reminder of slow speaking rate.

The preparation of teachers to educate the stuttering children and their knowledge about stuttering are not sufficient. Sometimes they use the methods of assistance that are not related to facilitation of stuttering.

2. Speech therapists take into account the multidimensionality of stuttering structure, identify the external and internal stuttering signs of elementary school pupils and consider the application of fluent speaking skills in everyday life as the most important objective of speech therapy assistance. In addition to fluent speech education methods, the methods of stutter change, stutter analysis, attitude and emotion change are applied. Speech therapists do not apply game and role therapy, pseudo-stuttering, they do not record talking audio inscription.

Key words: fluent speech disorder, stuttering, overcoming stuttering.

PRIEDAI

Anketa pradinų klasių mokytojams

Gerb. Mokytojau,

Esu Šiaulių universiteto specialiosios pedagogikos (logopedijos) IV kurso studentė.
Rengiu bakalauro darbą, kurio tema: „Pradinų klasių mokinių mikčiojimo įveikimas“.

Šios anketos tikslas atskleisti pradinų klasių mokinių mikčiojimo įveikimo būdus ir galimybes. Prašyčiau atsakyti į anketos klausimus, o Jums tinkantį atsakymą (ar tinkančius atsakymus) pažymėti x.

Tikiuosi, kad atsakysite nuoširdžiai, todėl iš anksto dėkoju už Jūsų atsakymus. Anketa yra anoniminė. Pildydami anketą Jūs sugaišite 5 - 10 minučių. Kiekvienas atsakymas yra svarbus ir reikšmingas. Duomenys bus naudojami bakalauro darbe.

1. *Pedagoginis darbo stažas*

- ☐ 0-2
- ☐ 3-10
- ☐ 11-15
- ☐ 15 ir daugiau

2. *Kvalifikacinė kategorija*

- ☐ Mokytojas
- ☐ Vyr. mokytojas
- ☐ Metodininkas
- ☐ Ekspertas

3. *Jūsų darbovietė*

- ☐ Mokykla – darželis
- ☐ Pradinė mokykla
- ☐ Progimnazija
- ☐ Ilgoji gimnazija

4. *Koks mikčiojančiųjų mokinių skaičius Jūsų darbo praktikoje?*

- ☐ 1-2

- 4-5
- 5 ir daugiau

5. *Kas jūsų nuomone yra ypatingai svarbu ugdant mikčiojantį mokinį?*

- Mikčiojančiam trūkstančių gebėjimų ugdymas
- Teigiamos nuostatos į bendravimą formavimas
- Tinkamų tarpusavio santykių sukūrimas
- Pasitikėjimo savimi stiprinimas
- Draugiško požiūrio į mikčiojantį formavimas

6. *Ką dažniausiai pastebite ugdydami mikčiojantį vaiką klasėje?*

- Varžymąsi ir vengimą kalbėti
- Skiemenų ir garsų kartojimą, tęsimą
- Vienskiemenių žodžių, žodžių junginių kartojimą
- Pasikeitusį mokinio balsą
- Lėtą kalbėjimo tempą, ilgiau nei įprasta trunkantį pasisakymą
- Užsikirtimus sakinio, žodžio pradžioje
- Tylus užsikirtimus
- Ritmiškus, nevalingus veido raumenų, lūpų virpėjimus
- Rankų, kojų, galvos judinimą, kumščių suspaudimą
- Nenatūralų kvėpavimą

7. *Su kokiais sunkumais susiduria mikčiojantys mokiniai?*

- Vengia garsiai skaityti, pasakoti
- Vengia atsakyti į mokytojo klausimus pamokos metu
- Neklausia, neprašo mokytojo pagalbos
- Nepasitiki savo jėgomis
- Vengia bendravimo su bendraamžiams

8. *Kokius pagalbos būdus mikčiojančiam vaikui taikote?*

- Lėto kalbėjimo tempo priminimas
- Laukimas, kol užbaigs pradėtą mintį
- Pokalbis apie mikčiojimą su mikčiojančiuoju
- Struktūruotos aplinkos klasėje sukūrimas
- Pagalba tariant sunkesnius žodžius

- Nekalbinimas mikčiojimui sustiprėjus
- Darbo krūvio pamokoje mažinimas
- Akių kontakto palaikymas pokalbio metu
- Atsakinėjimas klasėje žodžiu
- Atsakinėjimas klasėje raštu
- Stebėjimas ar mikčiojimas netrukdo vaiko aktyvumui
- Pagalbos būdų su logopedu aptarimas
- Pagalbos būdų su tėvais aptarimas
- Skatinimas dalyvauti renginiuose
- Dėmesio nekreipimas į mikčiojimą
- Laiko atsakinėjant žodžiu pailginimas
- Skatinimas kontroliuoti savo kalbėjimą

9. *Ar jūs manote, kad mikčiojantis vaikas klasėje bijo kalbėti?*

- Visiškai pritariu
- Pritariu
- Nežinau, negaliu apsispręsti
- Nepritariu
- Visiškai nepritariu

10. *Iš kur Jūs gaunate žinių apie mikčiojimą?*

- Dalyvauju seminaruose, konferencijose
- Skaitau literatūrą (nurodykite kalbą).....
- Konsultuojuosi su didesnę patirtį turinčiais mokytojais
- Ieškau informacijos internete
- Konsultuojuosi su mokyklos logopedu
- Konsultuojuosi su pedagoginės psichologinės tarnybos specialistais
- Kita (parašykite).....

11. *Kokius būdus, padedančius kitiems mokiniams pažinti mikčiojimą, taikote klasėje?*

- Kviečiate logopedę, kad supažindintų su mikčiojimu
- Visi klasės mokiniai kalba apie savo interesus, stiprybes, tobulintinas sritis

12. *Kokie mikčiojančiojo ir bendraklasių santykiai?*

- Bendraklasiai pozityviai nusiteikę mikčiojančiojo atžvilgiu, bendrauja ir kviečia jį į bendras veiklas
- Bendraklasiai vengia su mikčiojančiuoju žaisti, bendrauti, dirbti grupinį darbą
- Bendraklasiai iš mikčiojančiojo juokiasi, jį erzina, kartais net tyčiojasi

13. Ar Jūs pastebite, kada mikčiojimas pamokoje sustiprėja?

- Ilgai laukiant eilės prieš pasisakymą
- Kalbant prieš klasę
- Kalbant didelėje grupėje

14. Kokie iššūkiai kyla ugdant mikčiojančią mokinį?

15. Kaip vertinate savo pasirengimą ugdyti mikčiojančius vaikus?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

Kiti Jūsų pastebėjimai

Ačiū už dalyvavimą apklausoje.

Interviu klausimai logopedams

1. Kaip dažnai tenka dirbti su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais?
2. Kokie kalbėjimo ypatumai dažniausiai yra būdingi mikčiojančiam pradinių klasių mokiniui?
3. Į kuriuos mikčiojimo struktūros komponentus, Jūsų nuomone, turėtų atsižvelgti logopedas dirbdamas su mikčiojančiu pradinių klasių mokiniu?
4. Kokius būdus taikote dirbdami su mikčiojančiu pradinių klasių mokiniu?
5. Kokius metodus (programas) taikote pradinių klasių mokinių mikčiojimui sušvelninti?
6. Į ką atsižvelgiate prieš pradėdami taikyti mišrią terapiją?
7. Kas Jūsų nuomone ypatingai svarbu pagalbos mikčiojantiems pradinių klasių mokiniams procese?
8. Kaip dažnai teikiate logopedinę pagalbą mikčiojančiam vaikui?
9. Kokias darbo formas su mikčiojančiais pradinių klasių mokiniais taikote?
10. Koks jūsų pedagoginio darbo stažas?
11. Kokia Jūsų kvalifikacinė kategorija?